

Poštnina plačana v gotovini.

MISEL IN DELO

KULTURNA IN
SOCIALNA REVILJA

V S E B I N A

O meri in vagi // † Dr. G. Žerjav: Ženevski
pakt // Dr. Fr. Goršič: O glavnih zakonodaj-
nih nedostatkih naše grajansko-pravdne reforme
// Ob 60letnici Jugoslovanskega akademskega
društva «Triglav»

O B Z O R N I K

† Dr. Edo Šlajmer // E. Lileku ob 85letnici (L. Č.) //
Tragika zapadnih velesil (Dr. B. Vrčon) // Dr. ing. Vid-
mar M.: «Moj pogled na svet» (S. D.) // 75 letnikov
«Národnih Listov» (B—o.) // B. Borko: «Slovenci i
narodno jedinstvo» (Z.) // Drobtine (na platnicah)

* L. II * 3 *

L J U B L J A N A 1 9 3 6

Misel in delo izhaja vsak mesec

3. številka - januar 1936

Redakcija zaključena 13. januarja 1936

Naročnina stane za vse leto 60 Din, za pol leta 30 Din, za četrta leta 15 Din. Posamezna številka 6 Din, dvojna 12 Din

Uredništvo in uprava v Ljubljani na Gosposvetski c. 4/I.
Poštočepkovni račun: 16.602

— * —

Revijo ureja uredniški odbor: dr. Stojan Bajlić, dr. Lavo Čermelj,
dr. Stanislav Š. Lapajne in dr. Alojz Zalokar

Izdaja in zalaga

Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih starešin „NASTA“
v Ljubljani r. z. z o. z. (Predstavnik dr. Alojz Zalokar)

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani (Predstavnik Miroslav Ambrožič)

Drobtine

Cislitanija — Translitanija. «Obzor» z dne 6. januarja 1936. priobčuje pod naslovom «Slovenec» o skupščini u Metliki, Ljubljana 8. siječnja 1936. to-le notico: «Slovenec», glasilo JRZ za dravsku banovino, piše opširno o skupščini dr. Kreka u Metliki, te se posebno bavi sa manifestacijama pristaša dr. Mačka za vrijeme njegova govora i nakon skupštine. Veli, da su sa hrvatske strane došli pristaše dr. Mačka sa hrvatskom zastavom, te da su manifestirali kroz Metliku. Medjutim svijet je mirno motrio te je samo radoznalo promatrao njihove manifestacije. Slovenec osudjuje ove manifestacije i veli, da Slovenci ne idu u Hrvatsku. Medjutim Hrvati prelaze u Sloveniju i tu se izazovno ponašaju kao da su u svojem gradu. Treba zahvaliti samo velikoj političkoj zrelosti Slovenaca, da nijesu na to reagirali.»

Športni interesi in meje. Po hrvatskih listih posnemamo, da želijo Varaždinci izstopiti iz ZNP (zagrebski nogometni podsavez) in se včlaniti v LNP (ljubljski nogometni podsavez), kakor je to že storil Čakovački Š.K.

Še o malomeščanstvu. Zagrebsko vodstvo komunistične stranke je izdalo letak (o takih in podobnih letakih nas dnevno časopisje stalno obvešča), o vprašanju intelektualcev. Med drugim pravi: «Prvi i glavni je dakle razlog za nepovezanost naših književnika: ne neka tobožnja principierna razmimoilaženja nego obična malogradjanska ambicija.»

Zanimiva razlika. Po beograjskih listih je neki merodajni politik govoril tako: «Jugoslovenstvo je osnova naše državne politike, a državno i narodno edinstvo je van diskusije. To je za nas realnost, a nikakav abstraktan pojam. Danas u ovim teškim ekonomskim prilikama voditi o tome mučne teoriske polemike je zaista luksus.» V nekem ljubljanskem dnevniku smo čitali pa ta-le slovenski prevod: «... je jugoslovanstvo temelj naše državne politike. Narod neće terorizma.»

(Nadaljevanje na 3. strani)

O M E R I I N V A G I

Fizika, matematika in astronomija nam v zadnjih časih jemljejo zaupanje v stare nazore, v stare mere in vage. Vse je relativno. Nikjer ni nobenega absolutnega merila. Vpliv teh strok sega na polje teorije, v realnem vsakdanjem življenju se še ni mogel uveljaviti. Kljub temu pa tudi v vsakdanjem doživljanju neprestano vidimo, da mere in vage, s katerimi smo bili vajeni presojati sebe in svojo okolico, izgublajo svojo nekdanjo zanesljivost, svojo prejšnjo avtoritativnost. Ker se — kakor se nam zdi — nanje ne moremo več nasloniti, postajamo nesigurni, tipljemo, ocenjujemo, se mučimo v dvomih, ne vemo več, kje je desnica in kje leвица, izgubljamо smer, tavamo. Iz mučne nesigurnosti se vzdigujejo prividi. Tako se ustvarja duhovno razpoloženje, ki nenehno maje in razdira zaokroženost in ustaljenost osebnosti.

Mere, ki smo si nekđaj z njimi odmerili svoje stališče v svetu in si očrtali svoje območje, sicer nikdar niso bile absolutne in večne. Spreminjale so se, kakor se je spreminjalo življenje samo. Toda vse te spremembe so se vršile v generacijah in so zaradi tega ostale od poedinca, povprečnega človeka, neopažene. Danes pa imate naenkrat v rokah merilo, ki s svojo nesigurnostjo in spremenljivostjo naredi iz Martina Krpana pedenj-človeka ali narobe.

Pogled na kaos današnjih dni kaže, da v resnici nimamo sigurnih in točnih meril. Literarna kritika bi morala pravilno uvrščati slovstveni produkt v skalo od slabega preko dobrega do genialnega. Danes nam ta kritika ocenjuje dela tako, da pač izvemo, v kateri politični ali socialni ali kulturni tabor avtor spada, ne izvemo pa, kakšne umetniške vrednosti je delo. Druga literarna merila so taka, da povzdigujejo v deveta nebesa vsako delo, ki obravnava priljubljeni socialni motiv ponižanih in razžaljenih. So pa tudi take vrste kritiki, ki so vzeli mero na atenskih, firenških in weimarskih velikanih in jo preskušajo na domači kulturni dejavnosti.

In tako kakor v primeru umetnosti je skoro povsod drugod. Danes, ko inter arma muze itak nimajo bogve kakega pomena, je mnogo važneje, kakšna merila so sodobniku na razpolago, da si more ustvariti pravo sodbo v drugih življenjsko nujnih stvareh našega življenja. Kako je z merili za moralo, bo pokazal pogled za

kulise našega družinskega življenja, v tajne predale kapitalističnih podjetij. Tam bi najbrž odkrili skrivnost, ki jo skoro vsi čutimo, pa je ne moremo prav zaznati, skrivnost namreč, da se celo oni krogi, ki se že dolga stoletja štejejo med čuvarje ljudske morale, pogosto zmedejo v svoji sodbi in proglašajo dobro za slabo in slabo za dobro. Tudi njihova merila so izgubila absolutno točnost, čeravno so posneta po večnih resnicah.

Če so umetnostna in moralna merila nesigurna in kakor aprilsko nebo spremenljiva, ni nič čudnega, če sta mera in vaga za politična dogajanja in politične osebnosti popolnoma brez vsake zanesljivosti. Kjer ni nekega stalnega moralnega standarta, tam bomo zaman iskali treznega in pravičnega ocenjevanja politike. Prav tu pa bi morali vladati vsaj približno ustaljeni, četudi ne v številkah in formulah izraženi kriteriji. Kajti od merjenja in tehtanja političnih dogodkov je neposredno odvisna narodna in državna bodočnost. Zmeda v moralnih osnovah pokaže slabe posledice v narodnem življenju po dolgih rokih, zmeda v politiki je trenutno pogubna.

Merila za politično delavnost in za politične osebnosti so bila vedno zelo različna in tudi zelo nezanesljiva. To je naravno. V političnem boju se križajo nepregledne množine najrazličnejših človeških sil. Vzvišena moralna in duhovna stremljenja se srečavajo z najnižjimi instinkti. Materialne sile se prepletajo z idealnimi. Roparska nagnenja se kosajo z idejnimi nagibi. Kako naj bi bilo mogoče, da bi spričo tolikih raznovrstnih in različno močnih komponent našli neko merilo, s katerim bi vsaj približno mogli oceniti to ali ono politično dejanje, to ali ono politično osebnost. S sredstvi človeškega intelekta samega, z matematičnimi, fizikalničnimi, sociološkimi metodami ne dosežemo uspeha. Za presojo političnih vprašanj so potrebne one imponderabilne lastnosti, ki vodijo umetnika pri ustvarjanju umetniških del. Niti v učenosti niti v rutini ne morejo rasti politične sposobnosti.

Take lastnosti ima lahko posameznik — potem lahko iz njega zraste dober politik; take lastnosti ima lahko tudi narodni kolektiv — potem bo ta narod politično zrel. Kakšen je naš slovenski in jugoslovanski narodni kolektiv v tem pogledu? Kdo je že o tem razmišljal in razpravljal?

Politična sposobnost ni odvisna samo od tako imenovane politične izobrazbe in od zaklada političnihkušenj, marveč je del narodnega značaja samega. Poleg tega pa tudi naša politična preteklost — slovenska, hrvaška in srbska — ni vzgojno vplivala na morebitno prirodno in prirojeno narodno politično sposobnost. Zgo-

dovina nam je dala nalogo, da smo se v političnem in nacionalnem oziru borili v malih gverilskih praskah in bitkah, v veliki politični strategiji nismo imeli prilike sodelovati. Obremenjeni smo z dediščino te zgodovine, in kadar stopimo v boj, odloča ta dediščina v našo škodo. Koroška in Primorska pričata o tem.

Trenutni politični položaj zahteva, da posebno strogo izmerimo in pretehtamo osebnosti, ki naj bi v težkih trenutkih odločale. Ljudstvo se te zahteve prav dobro zaveda. Podzavestno hrepeni po močnih, sposobnih političnih osebnostih, po tako imenovanih voditeljih. Ta želja korenini v tistem spoznanju, da so danes politične naloge tako težke, da bi jim bili lahko kos samo ljudje z nadpovprečno politično sposobnostjo. Takih ljudi ne vidi med aktivnimi političnimi osebnostmi, ki so že s svojim delom dokazale, da ne morejo bistveno spremeniti političnega toka, zato išče in se trudi, da bi v nepopisanih osebnostih našlo politike, ki bi ustrezali njegovim željam. Da hrepenenje v resnici obstoja, ne more nihče dvomiti, kdor skuša prodreti skozi meglo interesov, ozirov, javnih razprav in političnih gesel prav do najintimnejših kotičkov ljudskega razpoloženja. Na zunaj se kaže to hrepenenje v vseh onih onemoglih in brezpomembnih političnih frakcijah in strančicah, ki so se kakor kobilice spustile na zeleno politično polje. Obenem pa ta pojav raztresenosti in razcepljenosti kaže, da so mase izgubile smisel za pravo mero. Tako je mogoče, da tu in tam vstajajo tako zvani voditelji in se pod vplivom nezdravih zunanjih okolnosti vzdigujejo v višine, dokler se — po navadi hitro — v resnih in krutih političnih metežih ne izkažejo za nesposobne in kmalu iz političnih višav kakor meteoriti popadajo v politično močvirje. Pri nas Slovincih je v tem pogledu prav poučna zgodovina «naprednih», «slovenskih» in drugih front.

Mladina že od nekdaj nima veliko smisla za solidne mere. To leži v njeni prekipevajoči mladostnosti. Velik del naših sinov in mladih tovarišev je premeril in pretehtal vse domače politične veličine in je našel, da nobena ne ustreza njegovim subjektivnim merilom. Znamenje hudih časov pa je, da se je dal očarati od tujih voditeljev, namesto da bi si bil sam urezal podobo iz domačega lesa.

Zdi se, da je precejšen del Slovencev tudi v nacionalnih vprašanjih izgubil mero in vago. Če bi bil kolektivni nacionalni čut zdrav in uravnotežen, se ne bi moglo zgoditi, da bi merili nacionalno vprašanje s srbskimi tiskovinami, ko nam je že Župančič postavil štiri mejnike.

V tej stiski, ko so postale vse naše mere in vage nezanesljive, se vsi, ki smo pristaši prave demokracije, s strahom v srcu sprašujemo, kakšne sadove bo rodila demokratična forma narodnega življenja, ki se nam obeta v bližnji bodočnosti, kakšni bodo njeni voditelji, brez katerih demokracija ne more živeti. Ta vprašanja ne zanimajo onih političnih strankarskih formacij, ki po svoji ideologiji slonijo na temelju duhovne avtoritete ali razredne diktature. Njihovo stališče bo lahko; več težav in nevarnosti pa bo morala prestatiti ona politična formacija, ki bo tudi v svojih lastnih vrstah slonela na načelu demokracije. V njenih vrstah bo odločala ljudska sposobnost za pravo mero. V tej okoliščini temelji velika nevarnost za njo samo in za njeno demokratično misijo. Zato je treba, da se resnični demokrati najprej poprimejo dela za ustaljenje in ozdravljenje ljudskega smisla za mero in vago.

† Dr. Gregor Žerjav:

ŽENEVSKI PAKT

(Iz političnih spominov)

Jugoslovanski odbor ni dolgo užival gostoljubja Italije; zapustil je Rim in se razšel po Franciji. Zvezo z njim je vzdrževal dr. Trinajstić, pa tudi jaz,¹ vse dotlej, dokler nisem bil zopet aretiran.² Takrat so se zveze prekinile in jih ni bilo več tisto leto (1915/16). Ta čas je jugoslovanski odbor pod vodstvom dr. Trumbića krepkeje deloval. Njegova naloga se je izpreminjala tako, kakor se je menjavala vojna sreča. Supilo je odkril v Petrogradu **Londonski pakt**. Postavil si je za življenjsko nalogo, da ga spravi s sveta. Žal je umrl, ne da bi mogel to nalogo izvršiti. Srbija tega pakta ni podpisala ter so Pašića v tem oziru po krivici dolžili. Ko je bila Italija pri Kobaridu (novembra 1917) poražena, je postala tudi Jugoslovanom na videz prijaznejša. Pričela se je z njimi razgovarjati in prišlo je (spomladi l. 1918.) do **pakta na Kapitolu v Rimu**.³ V tem paktu se določa, da bo merodajna za bodoče odločanje mejá etnična podlaga, omiljena z ozirom na življenjske interese udeleženih držav. To si je seveda vsaka stran po svoje razlagala.

Leta 1917. se je položaj obrnil za nas na bolje. V Avstriji je šlo vidno nizdol. Cesar Karel se je odločil sklicati parlament. Bil je to viden znak slabosti. Avstrijski Slovani so ta ukrep izrabili za to, da so monarhiji izpodkopavali tla. Naša delegacija v dunajskem parlamentu je stopila v stike predvsem s Čehi; tudi Italijani — celo prosluli sodnik Vinci iz Gorice — so iskali zveze z nami. Nastali

sta češka in jugoslovanska mafija,⁵ ki sta storili vse, kar je bilo sposobno rušiti staro monarhijo. Dunaj je postal zvezna točka med Zagrebom in Prago. Jugoslovanski klub smo skušali spravljati neprestano v borbo z Avstrijo, kar včasih ni bilo lahko.

Majska deklaracija je imela madež habsburškega žezla.⁶ Nekateri pravijo, da se je to zgodilo zgolj iz oportunitizma. Lahko se pa reče, da je bila večina Jugoslovanskega kluba zadovoljna s habsburškim okvirom in da ga je hotela, ker si ni upala misliti preko mejá monarhije. V domovini se je pričelo veliko propagandno delo in gibanje za majsko deklaracijo. Pri tem je posebno odlično sodelovalo naše ženstvo. Propaganda za majsko deklaracijo je bila koncem leta 1917. in začetkom leta 1918. glavno delo Jugoslovanskega kluba in na videz tudi jugoslovanske mafije, ki je s tem markirala svojo zaposlitev. V tajništvu kluba smo zbirali izjave o majski deklaraciji, ki so prihajale v vedno večjem številu od posameznikov, od društev, kar jih je bilo še pri življenju, od občinskih odborov itd. Značilne izjave so prihajale z Goriškega: Izjavljamo se za majsko deklaracijo, pa ne v celoti — habsburško žezlo mora stran! In s Štajerskega: Pozdravljamo majsko deklaracijo; so pa sovražniki na delu, ki jo hočejo potvoriti in vreči iz nje habsburško žezlo, pazite, da se to ne zgodi! Obe mafiji sta si postavili za nalogo izbrisati ta madež avstroogrškega okvira. Treba je bilo osem mesecev trdega boja, da smo postali toliko močni in zavrgli še — habsburško žezlo.

V drugi polovici leta 1917. so se razmere zelo poostrile, dasi nam v prilog. Toda prišla je nesreča z Rusijo. Zmagoslavje Nemcev in Avstrijcev je bilo veliko. Bili so to grozni dnevi novembra 1917. Vendar se nam je posrečilo te udarce parirati s tem, da smo se poprijeli radikalnih gesel, ki jih je vrgla v svet ruska revolucija. Pomagali smo si s «samoodločbo». To načelo je Avstrija sama proglasila kot načelo za svoja pogajanja z Rusijo. Mi smo se tega gesla polastili in zahtevali, naj prizna Avstrija to načelo tudi za nas.⁷ Posrečilo se je — vkljub intrigi od nepričakovane strani — pridobiti podpis predsednika Jugoslovanskega kluba na **Brestlitovski memorandum**, ki ga je klub poslal cesarju Karlu in takratnemu avstrijskemu zunanjemu ministru Czerninu v Brest Litovsk. V tem memorandumu smo prikrat izrazili svoj čisti nacionalni program. Habsburško žezlo je bilo omenjeno še v naraciji, v petitu⁸ pa ne več. To je bil za nacionaliste velik triumf. Memorandum je seveda prišel prav hitro v inozemstvo. To je bil tudi njegov glavni namen. Za to razširitev je skrbela mafija. Seveda je bil doma v Avstriji

povsod konfisciran; le v Zagrebu se ga je posrečilo spraviti v nekaj izvodih pravočasno cenzuri izpod rok.

Naše glavno delo je bilo, za vsako ceno preprečiti kompromis Jugoslovanskega kluba z vlado. Pri tem so nam delali naravnost usluge štajerski Nemci, ki so vedno skakali od jeze in ljubosumja, če je dr. Žolger «dosegel kaj» z «avtonomijo». Treba je bilo vlomiti tudi v razne miznice po ministrstvih in porabiti prav vse, kar se je našlo. Nemškega leva je bilo treba neprestano dražiti. Šlo je po sreči, da je bila v vsakem položaju preprečena možnost kompromisa vlade s Čehi ali z Jugoslovani.

Z Jugoslovani in z Jugoslovanskim odborom v inozemstvu nismo bili v dobrih zvezah, ker je bila meja skrbno zaprta. Ven smo še marsikaj spravili, noter smo pa sila malo dobili, tako da pravih zvez med srbsko vlado ter Jugoslovanskim odborom in med nami na Dunaju sploh ni bilo. Nasprotno so pa imeli Čehi s svojimi emigranti dobre zveze.

Jugoslovanski odbor je med tem nadaljeval svoje delo. Dragocena mu je bila posebno pomoč Masaryka; pa tudi kot dobrovoljci so Čehi mnogo storili in so si znali ustvariti pri antanti ugodno pozicijo. Osnovale so se tudi jugoslovanske prostovoljne legije, toda glede njih je prišlo do spora s srbsko vlado. To je bila naša nesreča. Ta spor se je poostril leta 1916. in 1917., leta 1918. pa je postal javen. Nekoliko omiliti se ga je posrečilo leta 1917. s **krfsko deklaracijo**,⁹ ki mi je — mimogrede bodi rečeno — služila tudi za podlago pri sestavljanju brestlitovskega memoranduma. Objavljeno v ženevski «La Serbie» sem jo našel v — dunajski parlamentarni čitalnici. Vendar pa vkljub krfskemu programu ni bilo složnega dela, čeravno pomeni krfski pakt velik napredek. Delo je ostalo še nadalje deljeno: Jugoslovanski odbor zase, srbska vlada zase. Velik interes na tem je imela Italija, ki je širila v svojem tisku v vseh antantnih državah vest, da je Jugoslovanski odbor postavila — avstrijska vlada.¹⁰ Istočasno pa je previdno poudarjala, da ne gre, da bi se osvobodili vsi avstroogrski Slovani. Obenem se je pričelo sumničenje, da se hoče Srbija poravnati na škodo avstrijskih Slovanov. V teh zmedah naši ljudje zunaj niso vedeli, ali naj stopajo v prostovoljske legije ali ne. Izvedelo se je, da je dal ministrski predsednik Pašić v Washingtonu poizvedovati, ali bi Avstrija sklenila mir, če bi Srbija dobila Bosno. Washingtonski poslanik tega naloga ni izvršil.¹¹ Pašić je hotel verjetno le sondirati, da bi se vedel ravnati. Zato mu tega koraka ne bi mogli šteti tako v zlo, kakor je to storil Jugoslovanski odbor.

Sredi leta 1918. je priznala antanta češkemu narodu značaj zaveznika, ki nastopa na njeni strani kot vojskujoča se sila in ki ga zastopa v inozemstvu njegov odbor. S tem je dobil češki narod pravico do diplomatskega zastopstva in je imel odprt kredit. Dr. Beneš je vršil vlogo prvega češkega zunanjega ministra. To je naše ljudi speklo. Tedanji francoski zunanji minister Pichon je priznal Trumbiću, da je Francija pripravljena tudi zastopniku Jugoslovanov priznati isti položaj, toda zahteval je predhoden pristanek srbske vlade. Ministrski predsednik Pašić pa take izjave ni dal. Iz Avstrije smo skušali z raznimi namigavanji povedati, da se smatramo v boju z Avstrijo. Vendar smo imeli težke borbe s Šusteršičem.¹²

Wilson je bil pridobljen za to, da se Avstrija razkosa. Trumbić in ves Jugoslovanski odbor sta se zelo trudila, da bi pridobila srbsko vlado. Tudi opozicija v srbski vladi je delala na to, namreč naprednjaki in skupina Trifković-Marinković-Davidović-Drašković. Ko je bila Srbija v težkem položaju, je prišlo do notranjega spora in nato kesneje do znanega solunskega procesa. Ko se je odločalo o izvršitvi smrtne sodbe nad «crnorukci», so ministri Drašković, Davidović in Marinković izstopili in dotedanja koalicijska vlada je razpadla. Nastopila je samoradikalska vlada, ki je ostala vse do osvobojenja. Opozicija pa je slejkoprej simpatizirala z Jugoslovanskim odborom.

V Avstriji nismo o tem ničesar natančnega vedeli. Mislili smo, da je treba iskati stikov in spor poravnati med Jugoslovanskim odborom in srbsko vlado. Zato smo začeli v jeseni 1918 prositi avstrijsko vlado za potne liste. Toda šele, ko je avstrijska vlada videla, da smo mi edini, ki bi mogli morda še kaj rešiti — ali pa je bila tako nespametna, da je verjela v to možnost resno! — nas je izpustila v inozemstvo. Dne 22. oktobra 1918 smo dobili od dunajske policije potne liste. Takrat so šli v inozemstvo nekateri Čehi, med njimi dr. Kramař, od nas pa dr. Korošec, dr. Čingrija in jaz. V nekaj dneh smo dospeli v Ženevo, kjer smo se takoj začeli razgovarjati z zastopniki srbske vlade¹³ in Jugoslovanskega odbora. Toda dogodki so nas prehiteli. Videli smo, kako usodno je bilo za nas, da nismo imeli zastopstva v inozemstvu v trenutku, ko se je sklepalo premirje. Od vseh strani smo morali klicati naše ljudi. Dne 31. oktobra 1918 je prispelo Trumbićevo pismo, v katerem je opisal tragedijo spora zaradi nepriznanja Jugoslovanskega odbora s strani srbske vlade. V pismu je Trumbić dolžil Pašića, da je zadrževal priznanje odbora, in prosil, naj mu v zadnjem trenutku izposlujemo zastop-

stvo avstrijskih Jugoslovanov pri antanti. Bil je silno težak položaj, kajti tudi Pašić ni dal nobenega odgovora in mi nismo niti vedeli, ali bo hotela srbska vlada sploh razpravljati z nami. Sestavili smo samo načrt pogojev za premirje in poverili dr. Trumbiću zastopstvo Narodnega veća pri antanti.¹⁴ V tem načrtu smo zahtevali seveda vse naše ozemlje. Dne 1. novembra je bil ta akt poslan dr. Trumbiću, a prišel je prepozno: zamudili smo — šest ur. Posledica je bila ta, da je dobila Italija pooblastilo, da zasede znano črto na Primorskem.¹⁵ Jugoslovansko prebivalstvo na konferenci, ki je ugotavljala pogoje za premirje, ni bilo zastopano ter se je ravnalo ž njim kot z avstrijskim, antanti sovražnim narodom.

Med tem so dogodki prehitevali drug drugega: Nemčija se je vdala, Italijani so šli v naše ozemlje. 4. novembra sta prišla iz Pariza v Ženevo člana Jugoslovanskega odbora dr. Gregorin in Banjanin. Prinesla sta žalostne vesti, ki so povzročile težko depresijo. Vsi so nas namreč soglasno informirali, da je Pašić preprečil naše priznanje.¹⁶ Vendar si končne sodbe v stvari ne moremo lastiti. Pod težo silne odgovornosti smo se končno odločili, da napravimo korak pri antanti in predlagamo, naj se zagrebški vladi, namreč Narodnemu veću, prizna, da je predstavnik Jugoslovanov na bivšem avstroogrskem ozemlju in da poverimo zastopstvo Narodnega veća dr. Trumbiću. Ta korak je bil storjen brez sporazuma s srbsko vlado. Povzročil je, da se je čez dva dni pojavil v Ženevi Pašić. Sestala se je **ženevska konferenca**, ki je trajala od 6. do 9. novembra 1918. Prvi je govoril Pašić in očrtal na kratko zgodovino vojne, vpliv Italije, polom Rusije itd. Pašić je bil mnenja, naj bi se avstrijskim Jugoslovanom priznal zavezniški značaj, zastopa naj jih pa srbska vlada. Pašić se je izjavil proti temu, naj bi proglasili takoj ujedinjenje avstrijskih Jugoslovanov s kraljevino Srbijo, češ, da nasprotuje ustava in da se Srbije z eno potezo ne dá izbrisati.¹⁷ Predlagal je, naj se osnuje pri srbski vladi vojni komite, ki naj bo na razpolago srbski vladi za pripravo enotne jugoslovanske države. Ostane naj Srbija in srbska ministrstva; Narodno veće naj določi kandidate, ki jih bo srbska vlada imenovala v dotični komite. Nasprotno pa je bila vsa srbska opozicija za to, da se takoj proglasi enotna Jugoslavija. To stališče sem podpiral tudi jaz, vendar mu je Pašić odločno nasprotoval. Zato sem predlagal kompromis, naj dá Srbija štiri delegate, Narodno veće pa tri in enega še Črna gora, če se pridruži. Pašić je ta predlog izpremenil v to smer, naj bi bil to samo odbor, kakor ga je že uvodoma predlagal. Bili smo na mrtvi točki. Naša konferenca je med tem dobivala opomine od vseh strani

sveta. Francoska vlada nas je opozarjala preko Vesnića neprestano na to, da se moramo sporazumeti za vsako ceno, če hočemo sodelovati pri izvedbi premirja. Prav tako tudi Amerika in Anglija. Tudi Trumbić je svaril Draškovića in mu priporočal, naj bi sprejeli paritetno načelo. Končno se je opozicija zedinila na to, naj se komite imenuje ministrstvo, ki ga sestavlja dvanajst članov, in sicer naj bi imenovala šest članov srbska vlada, drugih šest članov pa Narodno veće v Zagrebu. Nato so se pojavila osebna vprašanja: Jugoslovanski odbor¹⁸ je vložil veto proti Pašiću. Prišla je nova depeša, ki je brezpogojno zahtevala sporazum, in šele takrat je prišlo do končne stilizacije akta, ki ga imenujemo **ženevski pakt**. Srbska vlada je imenovala v «skupno ministrstvo za kraljevino Srbijo in področja Narodnega veća v Zagrebu» Ljubo Davidovića, Miko Gavrilovića in Dražo Pavlovića, Narodno veće pa dr. Janka Brejca, dr. Melka Čingrijo in Dušana Vasiljevića. Šele 9. novembra 1918 je bil zapisnik¹⁹ o paktu podpisan. V prvi točki je srbska vlada priznala Narodno veće kot zastopnika avstroogrskih Slovanov in njihovo vlado in sporoča to priznanje antantnim državam. Drugi del obsega ustanovitev skupnega ministrstva Kraljevine Srbije in Narodnega veća v Zagrebu, ki ima nalogo organizirati skupno državo SHS, ki ji bo dala ustavo konstituenta. Ministri, ki jih imenuje kraljevina Srbija, naj po srbski ustavi prisežejo svojemu vladarju, ministri pa, ki jih imenuje Narodno veće, naj prisežejo Narodnemu veću v Zagrebu pred njegovim predsednikom dr. Korošcem.

Po sklepu pakta smo hiteli iz Ženeve v Pariz. Naenkrat so nastala nesoglasja.²⁰ Razširile so se namreč vesti, da srbska vlada ne pristane na sklenjeni pakt. Stvar se je vlekla do 14. novembra. Končno je Pašić podal ostavko.²¹

Z dr. Korošcem sva uvidela, da morava domov. Vendar to ni šlo gladko. Šele Francija je izposlovala, da sva mogla potovati preko Modene in Milana. Vendar naju je italijanski poslanik zadržal štiri dni. Iz Milana so naju napotili preko Tirolske. Ko sva izstopila v Veroni, so naju z raznimi pretvezami zadržali še dva dni. Šele v Inomostu sva izvedela, kaj se godi pri nas. V vlaku sva se morala skriti, da naju Nemci ne bi spoznali.

Medtem so se stvari doma razvijale samostojno.²² S 1. decembrom je bil ženevski pakt amoviran.

Priobčujemo predavanje pok. dr. Gregorja Žerjava iz leta 1924. po stenogramu. Opombe je sestavil prireditelj.

¹ Po tem, ko je bil izpuščen iz zapora, kamor so ga vrgli ob napovedi vojne, je živel dr. Žerjav v Trstu. Od tod je imel dobro zvezo z emigranti v Italiji in preko njih s somišljeniki v antantnih državah. To zvezo je omogočal predvsem dr. Josip

Mandić, ker je po svojih poslovnih opravkih prosto potoval v Italijo in imel v Rimu preko zaupnikov zvezo z jugoslovanskimi emigranti. Po tej poti sta odšla v emigracijo tudi dr. Gregorin in dr. Trinajstić. Pridružila sta se Jugoslovanskemu odboru.

² Dr. Žerjav je bil konfiniran v Gmundenu. Leta 1917. mu je bilo dovoljeno, da se sme naseliti v Gradcu. Ko se je obetalo zopet parlamentarno življenje, so se pri njem sestali njegovi bližnji somišljeniki in si razdelili naloge za delo, ki jih je čakalo. Edini so si bili v tem, da je treba storiti vse, da se odpravi avstrofilsko in frankovsko razpoloženje na našem jugu. Dr. Žerjav je bil določen za dopisnika «Slovenskega Naroda». Tako je na Dunaj odpotoval brez vednosti graške policije. Zahajal je mnogo v parlamentarne prostore Jugoslovanskega kluba, kjer se je s svojo brezmejno delavnostjo in globokim poznavanjem vseh političnih vprašanj kmalu povzpел do velikega vpliva v klubu, dasi ni bil poslanec. Posebno je bilo dragoceno njegovo ogromno delo pri sestavljanju interpelacij o preganjanju Jugoslovancev. Ko je policija ugotovila, da je dr. Žerjav na Dunaju, se je Jugoslovanski klub zavzel zanj, češ, da je dr. Žerjav klubov tajnik.

³ Ko so jugoslovanski emigrantje iz avstroogrške monarhije pomladi 1915. zaznali za vsebino Londonskega pakta, so smatrali za potrebno, da prenesejo glavni sedež svojega delovanja iz Rima v London in da se tudi formalno združijo v organ, ki naj vodi osvobodilno akcijo. Zaradi tega se je 30. aprila 1915. definitivno konstituiral v hotelu «Madisson» v Parizu Jugoslovanski odbor, katerega predsednik je postal dr. Anton Trumbić, člani pa so bili dr. Ivo de Giullio, dr. Julije Gazzari, dr. Gustav Gregorin, dr. Hinko Hinković, Milan Marjanović, Ivan Meštrović, dr. Miće Mičić, dr. Fran Potočnjak, dr. Nikola Stojanović, Franjo Supilo, dr. Dinko Trinajstić, Dušan Vasiljević, dr. Bogumil Vošnjak in dr. Niko Zupanić. Nekoliko pozneje so bili izvoljeni za člane še Čiro Kamenarović, dr. Ante Biankini, don Niko Gršković in prof. Mihajlo Pupin.

⁴ Po tem groznem porazu je Italija navidezno opustila svoje intransigentno stališče glede Londonskega pakta in je vsaj oficijozno sodelovala pri kongresu zatiranih manjšin iz avstroogrške monarhije, ki se je vršil 8. aprila 1918 na Kapitolu v Rimu. Splošna resolucija, ki je bila sprejeta na kongresu, je obsegala dva dela. Prvi del se je nanašal na vse narode avstroogrške monarhije, drugi del pa je bil specialen italijansko-jugoslovanski pakt, ki ga je v imenu Jugoslovanskega odbora podpisal dr. Ante Trumbić, za posebni italijanski izvršni odbor v Rimu pa italijanski poslanec Andrea Tore. Ker je bil javno razglašen na kongresu, je postal bistveni del pakta malih narodov.

Resolucija se glasi v hrvaškem izvirniku takole:

«Predstavnici naroda podloženih posve ili djelomice Austro-Ugarskoj Monarhiji u svrhu zajedničke akcije složno utvrđuju ova načela: 1. Svaki narod, koji teži da postigne svoje nacionalno i državno ujedinjenje ili da ga upotpuni, ima nezatamljivo pravo na potpunu političku i ekonomsku nezavisnost. 2. Svaki od ovih naroda priznaje, da je Monarhija austro-ugarska osnovna zapreka ostvaranju njegovih težnja i njegovih prava. 3. Ovi se narodi stoga slažu, da će se medjusobno pomagati u borbi za svoje potpuno oslobodjenje od zajedničkog neprijatelja, te da uzmgnu postići potpuno narodno ujedinjenje u svojoj slobodnoj državi. Predstavnici talijanskog i jugoslovenskog naroda zasebno utvrđuju ovo: 4. U pogledu odnosa između talijanske nacije i nacije Srba, Hrvata i Slovenaca, poznatih i pod zajedničkim imenom jugoslovenskim, predstavnici ovih dvaju naroda priznaju, da je ujedinjenje i nezavisnost jugoslovenske nacije životan interes Italije, kao što je upotpunjenje narodnog jedinstva Italije životan interes jugoslovenske nacije. Stoga se predstavnici oba naroda zalažu, da će uložiti svu svoju djelatnost u to, da za trajanje rata i u času mira budu potpuno oživotvoreni ovi vrhovni zahtjevi njihovih naroda. 5. Proglašuju, da je oslobodjenje Jadranskog mora i njegova odbrana od svakog sadašnjeg i budućeg neprijatelja životan interes njihovih naroda.

6. Obavezuje se rješiti prijateljski i u interesu budućih dobrih i iskrenih odnosa između oba naroda pojedine teritorijalne sporove na osnovu načela narodnosti i prava narodnog samoodredjenja i na način, da se ne povrede životni interesi jednog i drugog naroda koji će biti definisani u času mira. 7. Skupinama (nuclei) jednog naroda, koje bi morale biti uključene u granice drugoga naroda, priznat će se i zajamčit će im se pravo na poštovanje njihova jezika, njihove kulture i njihovih moralnih i ekonomskih interesa...»

Nato so italijanski aeroplani metali na naše kraje letake s podpisom dr. Trumbića, v katerih sporoča: «Mi smo s Italijom sada u najboljim odnosima.»

⁵ O tem homo priobčili poročila čeških sodelavcev.

⁶ Izjava Jugoslovanskega kluba za zedinjenje Jugoslovanov: «Podpisani, v Jugoslovanskem klubu zbrani poslanci, izjavljajo, da zahtevajo na podlagi narodnostnega principa in hrvatskega državnega prava *zduženje vseh pokrajin monarhije, kjer žive Slovenci, Hrvati in Srbi*, v samostojni, od vsake tuje vlade prosti, na demokratičnem temelju sloneči del države pod žezlom habsburško-lotarinške monarhije, in naznanjajo, da bodo za uresničenje te zahteve po enotnosti naroda zastavili vse sile. S tem pridržkom se bodo podpisani udeležili dela parlamenta.»

⁷ «Dne 9. novembra je sprejela Skupščina Sovjetov načela za mirovni predlog, v katerem se proglašča za aneksijo in nasilno prisvajanje, ako katerakoli država s silo zadržuje kak narod, ako se priznanje pravice narodnega glasovanja odvzema narodu proti njegovi volji, kakor je izražena bodisi s tiskom, bodisi na narodnih zborih, bodisi z odporom ali ustajo proti tlačiteljem, ali ako se mu krati pravica, da sam določi politični način vladanja, ter je bila svečano objavljena odločitev ruske vlade, da bo podpisala mir, ki bi končal to vojno pod navedenimi, za vse narodnosti pravičnimi pogoji.» Uvod v brestlitovski memorandum.

⁸ «1. Takoj splošni demokratski mir, popolna razorožitev, mednarodna zagotovitev in zaščita svobodnega razvoja vseh narodov, velikih in majhnih. 2. Priznanje in popolna zagotovitev svobodno izvedene in popolne pravice na samoodločbo narodov, posebno glede vprašanja, ali hoče svobodno državo in v kateri obliki jo ustanovi. 3. Mi ne zahtevamo za našo državo ničesar, kar pripada drugim narodom in torej nam ne pripada; mi zahtevamo za našo državo samo ono ozemlje, ki je v kompaktnih masah nepretrgano naseljeno s Srbi, Hrvati in Slovenci. 4. Morje, posebno Jadransko, naj bo svobodno. V kolikor bi bil promet preko luk na severu Jadranskega morja, a so v našem kompaktnem narodno-gospodarskem ozemlju, koristen za gospodarski razvoj oddaljenejših narodov, smo pripravljeni z njimi skleniti pogodbe, ki jim zajamčijo svoboden trgovski promet preko njih.»

⁹ Krfska deklaracija z dne 20. julija 1917 je proglasila za bodočo nacionalno državo sledeča načela: 1. Ona bodi neodvisna kraljevina z enotnim ozemljem in državljanstvom, ustavna demokratska in parlamentarna monarhija z dinastijo Karadjordjevičev na čelu. 2. Država se bo imenovala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. 3. Imela bo en državni grb, eno državno zastavo in eno krono. 4. Srbske, hrvatske in slovenske zastave so enakopravne in se morejo svobodno izobešati. 5. Vsa tri narodna imena Srbi, Hrvati in Slovenci so enakopravna in se jih more vsakdo svobodno povsod posluževati. 6. Cirilica in latinica sta enakopravni. 7. Vse priznane veroizpovedi se morejo udeleževati svobodno in javno. 8. Koledar je treba čimprej izenačiti. 9. Ozemlje kraljevine naj obsega vse narodno ozemlje. 10. Jadransko morje bodi svobodno. 11. Volilna pravica je enaka in splošna ter se bo vršila z neposrednim in tajnim glasovanjem po občinah. 12. Državljeni so enaki in enakopravni pred zakonom. 13. Ustavo naj dá po sklepu miru ustavotvorna skupščina s številčno kvalificirano večino. 14. Ustava bo dala narodu možnost razviti njegove posebne energije v samoupravnih edinicah, obremenjenih s prirodnimi, socialnimi in gospodarskimi prilikami.

¹⁰ Proti temu izjava Jugoslovanskega odbora (Pariz 22. oktobra 1916), Šišić, Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1920, 67.

¹¹ Bil je Ljuba Mihajlović. O tem V o š n j a k, U borbi za ujedinjenu narodnu državu, 1928, 557.

¹² Razkol v SLS je bil takrat že izvršen; Šusteršič je vztrajal na avstrofilskega stališču, ki ga je zagovarjal v svoji «Resnici».

¹³ Na kolodovru jih je sprejel dr. Laza M a r k o v i ć; prim. njegovo Jugoslovenska država i hrvatsko pitanje, 1935, 88.

¹⁴ Nota z dne 3. novembra (Ženeva) sklepa z besedami: «...naši napori težijo za tem, da se za vso jugoslovansko nacijo ustvari skupen in edinstven organ, ki se mu nalaga dolžnost diplomatske akcije. V tem namenu smo prišli v inozemstvo. Dokler ta organ ne bo ustanovljen, dajemo mandat dr. Anti Trumbiću kot predsedniku Jugoslovanskega odbora v Londonu, da predstavlja Jugoslovansko Narodno veće v Zagrebu pri zavezniških vladah in vladi Združenih držav in posebno na konferencah za premirje. Mi o tem obveščamo dr. Trumbića, istočasno tudi vlado naših srbskih bratov.» Š i š i ć, Dokumenti, 235. Odgovor Pašićev na to noto je Lil dr. Korošcu izročena 8. novembra; objavil ga je «Journal des Debats» dne 18. novembra 1918. V tem odgovoru je Pašić v imenu srbske vlade priznal Narodno veće v Zagrebu za zakonito vlado Srbov, Hrvatov in Slovencev na ozemlju bivše avstroogrške monarhije.

¹⁵ Vrhovni zavezniški vojni svet se je posvetoval v Versaillesu o pogojih za premirje od 31. oktobra do 4. novembra. Srbsko vlado je zastopal njen pariški poslanik dr. Milenko Vesnić. Črta premirja na našem ozemlju je kratkomalo črta londonskega pakta z dne 26. aprila 1915. O tem V r č o n, Ob dvajsetletnici londonskega pakta. Misel in delo 1935, 142.

¹⁶ Posebno ostro je zaradi tega obsodila Pašića londonska «New Europe» v svojem članku «Kritičen trenotek za Jugoslavijo» z dne 14. novembra 1918, pred katerim je branil Pašića dr. Laza Marković v svoji «La Serbie» v prvem članku, ki je izšel po sklenitvi ženevskega pakta, a ga ne omenja. Prim. M a r k o v i ć l. c. 42.

¹⁷ M a r k o v i ć l. c. 90 trdi, da so bili vsi udeleženci ženevske konference Pašiću nasprotnih nazorov. Trdi, da je bila Pašićeva želja, naj bi se proglasila kratkomalo krfska deklaracija; vendar se je pojavila težnja, da se ta deklaracija potisne v stran in da se ohrani še nadalje formalna razdvojenost med kraljevino Srbijo in jugoslovanskimi kraji bivše avstroogrške monarhije. Marković trdi, da Pašić ni priznal pravnega obstoja jugoslovanske države na nekdanjem avstroogrskem ozemlju. Glavni nedostatek ženevskega pakta vidi M a r k o v i ć l. c. 43 v tem, da ni bil določen državni šef.

¹⁸ M a r k o v i ć l. c. 89 odreka Jugoslovanskemu odboru pravico pogajanja s predsednikom srbske vlade, češ da ni bil odbor od nikogar pooblaščen in nikogar ni predstavljal.

¹⁹ Glasom zapisnika konference je (1) Srbija priznala Narodno veće za reprezentanta in vlado v smislu note z dne 3. novembra 1918 (zgoraj opomba ¹⁴). Osnuje se (2) skupno ministrstvo z nalogo, da vodi vso zunanjo politiko, vojne zadeve, vojno mornarico, pomorstvo, pripravlja sestanek konstituante, ureja promet, prehrano, vračanje ujetnikov in skupne finance. Deklaracija pa ugotavlja «ujedinjenje v državo Srbov, Hrvatov in Slovencev». Š i š i ć, Dokumenti, 256 in sl.

²⁰ K temu prim. značilne odmeve ženevskega pakta v «La Serbie» z dne 25. novembra in 2. decembra 1918, M a r k o v i ć l. c. 39.

²¹ Pašić je sporočil ženevski pakt na Krf vladi, in sicer svojemu zastopniku Protiću; vlada je pakt odklonila, na kar je Pašić demisioniral. M a r k o v i ć l. c. 92.

²² V imenu Narodnega veća v Zagrebu je njegov prvi podpredsednik Svetozar Pribićević, ki je za pakt izvedel preko Beograda in vojnih oblastev v Zagrebu, telegrafiral Pašiću v Pariz, da odklanja pristanek na ženevski pakt. B.

O GLAVNIH ZAKONODAJNIH NEDOSTATKIH NAŠE GRAJANSKO-PRAVDNE REFORME

I. Stanje na jugu države.

Zenačenje našega sodnega prava je imelo svojo zlato dobo v času od 6. januarja 1929 do oktobra septembrske ustave iz leta 1931. Zakonodaja teh treh let je na vso moč plodovita in solidna, a njen vrhunec tvori grajansko-pravdna reforma. Dasi je grpp.¹ kesneje dobil *vacatio legis*, ki je trajala skoro štiri leta, a v okolišju apelacijskega sodišča beograjskega še celo nekoliko dlje, ker je grpp. tu zadobil veljavo stoprv 1. januarja 1934, vendar uvajanje novega pravdnega sistema na jugu države ne gre baš gladko od rok. Bili so pač neki znaki, da reforma morda ne bo našla poslušnih ušes², toda tudi brez tega smo nekateri iz kroga pravnikov, ki se bavimo s procesom, vnaprej računali z možnostjo, da se bo najjačja zajednica upirala novi ureditvi in vztrajala pri svojem «starem» pravu. Saj je sociološko dognano, da je taka zajednica zlasti tačas zelo občutljiva, kadar se s procesnim zakonom izpreminja tudi materialno pravo³. Ni se treba torej toliko čuditi, da so srbijanski pravni krogi nasproti grpp. nerazpoloženi. Prvi čas je bilo mogoče to obnašanje slikati samo kot posledico tega, ker v času vakacije zakona ni bilo prav od nobene strani nobenih priprav, da bi se srbijanski pravniki, v prvi vrsti sodniki in odvetniki, dovoljno seznanili s Kleinovim

¹ *Okrajšave*, ki se uporabljajo v tem članku, so te-le: *grpp.* = zakon o sodnem postopku v grajanskih pravnih; *ugrpp.* = uvodni zakon za grpp.; *ip.* = izvršni postopnik t. j. zakon o izvršbi in zavarovanju; *stz.* = stečajni zakon; *grsp.* = gradanski sodski postopnik iz leta 1865 (srbski); *gz.* = gradanski zakonik iz leta 1844 (srbski); *ogz.* = občji grajanski zakonik iz leta 1811; *zus.* = zakon o ureditvi rednih sodišč; *znu.* = zakon o notranji upravi; *kz.* = kazenski zakonik; *srb. kz.* = srbski kazenski zakonik iz leta 1860; *kp.* = kazenski sodni postopnik.

² Glavni znak je bil vsekakor fakt, da se navzlic jasnim določilom §§ 93, 99 in 239 kp., a zlasti tudi vkljub zapovedi § 116 kp., vrše na jugu države skoro vse kazenske poizvedbe in preiskave (!) pri oblastvih občne uprave... Predpis, da se mora osumljenec najdlje v 48 urah po zaslišanju izročiti preiskovalnemu sodniku, je ostal samo na papirju, menda ker ni nobene kazenske sankcije, ki bi kaznovala kršenje tega zakonskega določila.

³ Tako je n. pr. pri tožbah radi motenja posesti. Kako globoko posega grpp. v ogz. in seveda tudi v gz., se najbolje vidi, ako se vzame v roko izborna knjiga *dr. Emanuela Tilsch-a* o vplivu grajansko-pravdnih zakonov na materialno pravo (Dunaj, 1901). V okviru te-le razprave seveda ni moči razpravljati o vzrokih občutljivosti, ki jo posamezne zajednice kažejo pri zenačevanju prava.

sistemom in tako osposobili za novi način grajanskega pravljanja⁴. Danes ni več moči tajiti, da je nerazpoloženje, ki o njem govorimo, že toliko napredovalo, da bi bilo nespametno govoriti o tem, da se «utegnejo» srbijanski pravniki odločiti od skupnosti, nego resnici na ljubo se mora ugotoviti, da v izvestnih merodajnih krogih srbijanskih pravnikov obstoji n a m e r a pospešiti razkol, a to pod geslom, da bo šele praksa novi grpp. prilagodila potrebam srbskega prebivalstva. Računajmo torej s tem, da bodo povsod, kjer se jim bo zdelo primerno, krenili s pota predreformne judikature in ubirali nova pota. Oni bodo prekinili duhovne stike s severom države in samostojno ostvarjali svojo posebno «sudsko prakso», ki bo čisto drugačna, nego je judikatura Slovenije in Dalmacije, ki je zgrajena na odločbah oddelka B zagrebškega kasacijskega sodišča in dunajskega vrhovnega sodišča. Skratka, zenačenje našega grajansko-pravnega prava se preti zmaličiti v pravi pravcati razkol med jugom in severom — Ali so zakonodajni činitelji storili vse, kar so morali storiti, da se razcepljenost zavre in zatre? Analiza nam bo na žalost pokazala, da je marsikaj opuščeno, kar se ne bi smelo opustiti. Cela kopa nedostatkov je, ki jih moramo staviti baš na rovaš onih, ki niso pravočasno uzakonili predpise, ki bi veljali za vso državo. Baš vrzeli, ki so tako puščene, so postale pogubonosne za naše pravno edinstvo. Vse te praznine, včasih splošnega včasih specialnega značaja, postajajo povod mnogobrojnim «projekcijam»⁵, ki

⁴ Da navedemo samo nekoliko napak, ki so posledica pomanjkljive priprave: polemika, da pri trg. sodiščih oziroma senatih ni sodnikov poedincev; mnenje, da se morejo naroki odgajati na podlagi občinskih izpričeval o tem, da so pravdne stranke zadržane udeležiti se naroka; mišljenje, da se mora sodnik tudi na tehničnem prvem naroku baviti z meritumom pravde in soditi kontradiktorno; trditev, da ni potreben dokazni sklep o tem, da se dopušča dokaz po listini, ako je bila listina na razpravi že prečitana radi objašnjenja stanja stvari; teza, da se pismeni dogovori strank o poravnavi smejo priložiti k zapisniku o ustmeni sporni razpravi; učenje, da zaslišanje udeleženih strank radi objašnjenja stanja stvari v posestnih sporih ni dovoljeno itd. Uredniki pravnih časopisov bi morali pri ocenjevanju člankov pač rigorozneje postopati.

⁵ Sociološka pravna znanost uporablja vse češče termine «projekcije» in «projeciranje», ki jih je v začetku našega stoletja prvi nasvetoval Dunajčan Wurzel v svojem zanimivem delu «*Das juristische Denken*». Projekcija je uporaba pozitivne norme na učin, ki se o njem vé, da ga pri uzakonjevanju norme zakonodajec ni zateł, ali pa na učin, ki o njem obstoji vsaj dvom, da ga je zakonodajec upošteval pri uzakonjevanju norme. Učin (činjenično stanje) je skup vseh pogojev, za katere véže zakon neko pravno posledico. S tema definicijama je tudi že označena razlika med analogijo in projekcijo. Analogija sestoji zmerom iz ustrezne uporabe neke pozitivne norme na tiste učine, ki se o njih sigurno vé, da jih je zakonodajec želeł zatełi, ko je vzakonjeval dotično normo. Velika razlika je potem tudi še ta, da se morejo analogno uporabljati samo določila, ki imajo obči karakter, dočim more biti predmet projekiranja tudi tak predpis, čigar značaj je čisto specialen.

se jih poslužujejo sodniki, organi sodne uprave, pa celo tudi sam — zakonodajec, kakor je to slučaj na primer v finančnem zakonu za leto 1954/55.⁶ Po čudežnem potu projeciranja gatiyo vse šupljine, ki so po krivdi redaktorjev puščene v strukturah samega grpp., njegovega ugrpp., drugih grajsko-pravdnih zakonov (zlasti ip.) in kajpada tudi organizacijskih zakonov (zlasti zus.). Popolnjevanje zakonskih predpisov s pomočjo projekcij je zato tako priljubljeno, ker se «via facti» vse brzo uredi, saj ni potrebno sodelovanje niti zakonodajca niti njegovega eventualnega pooblaščenca, pa tako pomoč ne prihaja nikdar prekesno za dotične praktične primere.

Na vprašanje, katere opustitve je zakrivila naša zakonodaja, odgovarjamo, da analiza sedanjega stanja odkriva tri glavne nedostatke, ki jih je treba vpisati na rovaš naših zakonodajnih činiteljev. Prvi nedostatek je, da minister pravde še ni izdal uredbe o občinskih sodiščih, dasi ga je zakon za to pooblastil, pa se na jugu države občinska sodišča še vedno smatrajo, da so redna sodišča, kakor so bila prej. Druga hiba je ta, da zakonodajec ni zedinil kasacijskega sodišča, ampak ga pustil razcepljenega na šest oddelkov, kar mora sčasoma dovesti do šest različnih judikatur. Tretja pomanjkljivost je, ker zakon o izvršbi in zavarovanju niti v šestem letu po svojem obnarodovanju še ni dobil obvezne moči, a to povzročuje zopet globoko razcepljenost procesnega prava, da, celó ohromelost vsega novega pravdnega aparata, tako da smemo govoriti o časovno neprimernem izvršnem pravu kot izvoru velike pravne nesigurnosti.

II. Nevzdržno stanje pri opštinskih (mesnih) sodih.

Govoriti nam je o «opštinskih sodih» v okolišu apelacijskega sodišča beograjskega, o «opštinskih sodih» v okolišu apelacijskega sodišča v Novem Sadu in v Medjumurju ter o «mesnih sodih» v

⁶ V § 22 finančnega zakona za leto 1954/55 je določeno, da se *odpovedovanje po § 660 grpp.* more vršiti preko občnih upravnih oblastev prve stopnje, oziroma v Beogradu preko kvartov uprave grada Beograda, in to z učinkom sodne odpovedi. Toda de lege lata baš § 660 grpp. ne pozna nikake izvensodne odpovedi z omenjenim učinkom preko oblastev občne uprave! Finančni zakon o daljnjih, podrobnih določilih «administrativnega» odpovedovanja molči ko grob. Zato delajo sodišča in občupravna oblastva vse mogoče in nemogoče projekcije glede postopka pri tem odpovedovanju. Vse to projeciranje nasprotuje duhu grpp. Primerjaj tudi projekcijo, ki se nahaja v § 79, st. 1., istega finančnega zakona. Tam se obstoječi banski sveti pooblaščajo, da izdajo uredbo, ki se omenja v § 112 Zakona o lovu, dasi imajo ti sveti samo — posvetovalno oblast! Interesantno je, da pri nas celo zakonodajec *projecira*, mesto da daje zakone.

okolihu apelacijskega sodišča v Zagrebu. V členu 7 ugrpp. je določeno, da opštinski in mesni sudovi kakor tudi občinski uradi za posredovanje, ki danes obstoje, o s t a n e j o z a s e d a j. Tudi se minister pravde pooblašča, da z uredbo predpiše potrebna določila o sestavu in pristojnosti obstoječih opštinskih (mesnih) sudov in o postopku pred njimi in pa, da z uredbo ustanovi opštinske sude, kjer še ne obstoje, ali da jih ukine, kjer danes obstoje, ali da jih zamenja z občinskimi oblastvi za posredovanje, ki bo zanje izdal posebne predpise. S tem so popolnjena določila §§ 1 in 102 zus., da se kot posebna sodišča za grajanske spore morejo obdržati dosedanji opštinski (mesni) sudovi. Ministrstvo pravde je v svojem uradnem obrazloženju k ugrpp. zavzelo stališče, da se bo stoprv pri uporabi grpp. pokazalo, ali sploh obstoji potreba, da se poleg enostavnega malotnega postopka, ki je v grpp. predpisan za spore manjše vrednosti (§§ 543 do 547), obdrže tudi še opštinski (mesni) sudovi.

Tudi naša nova občinska zakonodaja potrjuje, da opštinski (mesni) sudovi niso več redna, nego posebna sodišča. I v zakonu o občinah i v zakonu o mestnih občinah se poudarja, da je ob č i n a s a m o s a m o u p r a v n o t e l o, a n e s o d n a e n o t a.⁷ Odkar so navedeni občinski zakoni zadobili veljavnost, naše občine niso več nosilke sodne oblasti. Toda ker opštinski sudovi ostanejo za sedaj, je zakonodajec, baš v obeh občinskih zakonih, poskrbel za potrebna «prehodna določila». Važno je, da se prehodna določila bavijo samo s sestavom, a ne tudi s stvarno pristojnostjo občinskih sodišč. Zakaj ne? Zato, ker je vprašanje stvarne pristojnosti opštinskih (mesnih) sudov urejeno že v členu 2 ugrpp., kjer je določeno, da v trenutku, ko bo dobil obvezno moč grpp., n e h a j o v e l j a t i v s i p r e d p i s i d r u g i h z a k o n o v, u r e d b i n n a r e d b o p r e d m e t i h, k i s o u r e j e n i v n o v e m g r p p., k o l i k o r n i s o v s a m e m u v o d n e m z a k o n u o b d r ž a n i v v e l j a v i.

Stvar je torej kaj jasna: opštinski (mesni) sudovi sodijo začasno še dalje, toda v grajanskih pravnih samo v mejah one stvarne pristojnosti, ki jim je izrečno puščena v ugrpp. kot posebnim so-

⁷ Opozarjamo na razpravo *Vitomirja Petrovića*, starešine sreskega sodišča v Orahovcu, ki je pod naslovom «*Opštinski sudovi i novi grpp. na teritoriju Apelacionih sudova u Beogradu i Skoplju*» natisnjena v beograjskem časopisu «*Policiji*», 1935, god. XXII., sveska za april, str. 395 do 397. Mi smo o tej stvari obširneje razpravljali v našem članku «*Oko pitanja stvarne nadležnosti opštinskih sudova*», ki je natisnjen v beograjskem časopisu za sodno prakso «*Pravosudju*», 1935, god. IV., broj 7—8, str. 509 do 520, a zlasti opozarjamo na naša izvajanja na str. 516 in 517.

diščem za grajanskopravdne spore. V vseh predmetih pa, kjer take izrečne izjeme ni ter je grpp. predmet odkazal rednim sodiščem v stvarno pristojnost, opštinski (mesni) sudovi niso več stvarno pristojni za razpravo in odločitev. Tako je, odkar je dobil obvezno moč novi grpp.

Navzlic temu jasnemu pravnemu stanju občinski sudovi v južnem delu države svojega delovanja niso prilagodili novim predpisom, marveč vztrajajo pri svoji prejšnji stvarni pristojnosti, ki jim je po zakonu pripadala, preden je v njihovem okolišu dobil obvezno moč novi grpp. Najpreje je to vprašanje prišlo na površje v okolišu apelacijskega sodišča v Novem Sadu, ker je tamkaj novi grpp. dobil obvezno moč že 1. aprila 1953, a potem je takoj po 1. januarju 1954 isto vprašanje priplavalo na vrh tudi v okolišu apelacijskega sodišča v Beogradu. Vojvodinska sodišča so uvedla prakso, da naj do ureditve postopka pri opštinskih sudih s pomočjo uredbe, ki se omenja v čl. 7 odst. 2 ugrpp., sreska sodišča uporabljajo predpise grpp. o malotnem postopku (§§ 543 do 547) samo v onih stvareh, ki so izvzete iz občinskega sojenja, in pa v onih stvareh, ki so pred sreskim sodiščem sprožene s pomočjo plačilnega naloga, ako se proti plačilnemu nalogu uloži ugovor, oziroma ako se vsled pritožbe spor pri opštinskem sudu prenese pred sresko sodišče. To nezakonito projekcijo sodne prakse v okolišu apelacijskega sodišča v Novem Sadu opravičujejo s samovoljno tezo, «da s obzirom na čl. 7 ugrpp. o s t a j u n a s n a z i svi oni pravni propisi, ukoliko predmeti koje oni regulišu nisu uredjeni novim parničnim postupkom te u koliko nisu izričito ukinuti Uvodnim zakonom, pa kako novi parnični postupak ne sadrži propise o postopku opštinskih sudova, a pošto glava šesnaesta Zakonskog člana I: 1911 o opštinskom sudjenju nije izričito ukinuta Uvodnim zakonom (!), to su propisi o opštinskom sudjenju na ovom pravnom području ostali u celosti na snazi».⁸ Zakon pa tako lepo in jasno pravi, da prejšnji predpisi n e h a j o (p r e s t a n e j o) veljati, k o l i k o r n i s o v s a m e m u v o d n e m z a k o n u o b d r ž a n i v v e l j a v n o s t i ! Naj dodamo samo še to, da vsa načelna določila, ki veljajo za opštinske sudove, veljajo tudi za hrvaške mesne sudove. Ko pa je zakonodajec izrečno uzakonil tudi neke izpremembe glede stvarne pristojnosti mesnih sudov in njihovega postopka, je

⁸ To tezo je vzpostavil *Leposavić B. Jovan* v svojem članku «*Nadležnost opštinskih sudova u gradanskim parnicama na teritoriju Apelacijskog suda u Novom Sadu*», ki ga je objavil v «*Pravosudju*», 1954, god. III., br. 4, str. 260.

z izrečnim dostavkom v čl. 45 odst. 1 ugrpp. določil, da bodo ta določila veljala samo dotlej, dokler ne bo dobil novi grpp. obvezno moč. Iz tega se more dobro videti zakonodajčeva volja, da naj predpisi grpp. in ugrpp. popolnoma enako veljajo i za opštinske i za mesne sodove, čim bo grpp. dobil obvezno moč. Redakcija vseh členov je zelo skrbna. V čl. 16 in 18 ugrpp. je zakonodajec uzakonil samo nekaj izjem. Vse drugo je odvil občinskim sodiščem! Navzlic temu je vojvodinska praksa zagospodovala tudi južno od Save in Donave. V okolišu beograjskega apelacijskega sodišča danes ne moreš malotno tožiti pred sreskim sodiščem. Okrožna sodišča potrjujejo sklepe prvih sodišč, s katerimi se tožnikom krati pravica malotnega pravedanja pred rednim sodiščem. Toda ni ostalo samo pri tem, nego za vse spore o poljskih služnostih smatrajo za pristojne samo opštinske sodove, dasi je v § 44 odst. 1 št. 9 grpp. izrečno predpisana kavzalna pristojnost sreskega sodišča.⁹ Pristaši tega gibanja gredo še dlje in propagirajo izključno pristojnost občinskih sudov vsaj za spore radi motenja posesti prava poljske služnosti.¹⁰ To mišljenje zmaguje, ker se boré zanj pravniki, ki uživajo med Srbi največji ugled.

Ni treba izgubljeti besed, da je to razkol, ako se v enem delu države zaradi stvarne nepristojnosti oziroma nedopustivosti rednega pravnega pota odbijajo tožbe, ki jih tožniki vlagajo pri sreskih sodiščih v malotnih stvareh, zaradi obstoja poljske služnosti, in pa zaradi motenja posesti prava poljske služnosti. Menda nihče ne bo ugovarjal, da so skrotovičenja jasnih tekstov krivi pravniki, ki krivo tolmačijo te tekste. Toda razkola je v veliki meri krivo tudi ministrstvo pravde, ki je izdalo poseben razpis br. 119.495 od 22. decembra 1933, kjer zastopa tezo, da za sestav, pristojnost in postopek opštinskih sudov imajo veljati «dosedanji predpisi» t. j. predpisi starega grsp. Popolnoma napačna je ta teza v točki, da je pristojnost občinskih sodišč ista kakor prej. Značilno je za naše razmere, da oblastvo onega ministra, ki je pooblaščen, da stvar uredi z uredbo, raje projecira contra legem, mesto da bi poskrbelo za to, da se zakonodajčevo pooblastilo konsumira. Še posebe

⁹ To vprašanje razpravlja *prof. dr. D. Arandjelović* v razpravi, ki jo je pod naslovom «Koji je sud nadležan da sudi o poljskim služnostima» obelodanil v «Pravosudju», 1935, god. IV., br. 4, str. 241 do 243. Toda njegova metoda je aprioristična, neznanstvena, češ «najprirodnije je uzeti, da opštinski sudovi ostaju da funkcionišu i dalje sa nadležnošću koju su imali pre stupanja na snagu novog Grpp».

¹⁰ I to nevzdržno tezo vzpostavlja *prof. dr. D. Arandjelović* v prej navedeni svoji razpravi.

pa je naše pažnje vredno dejstvo, da ministarstvo pravde opušta svoje lastno stališče, ki ga je bilo urbi et orbi razglasilo ob priliki uzakonitve ugrpp. Iz tega jasno vidimo, zakaj je sodna praksa v Srbiji, a do neke meje tudi v Vojvodini, krenila svojo posebno pot. Razkol, ki smo ga zabeležili, prehaja v kaos. Pomoč je samo ena: da minister pravde čimprej izda uredbu o občinskih sodiščih. Odlaganje te zakonodajne naloge slabša vsak dan pravno sigurnost v naši državi.

III. Vprašanje enotnega kasacijskega sodišča.

Rekli smo že, da Srbi nazivajo s terminom «sudska praksa» stalno razlago zakonskih predpisov, ki jo vrše redna sodišča. Sodna praksa ne more ustvarjati norm prava, pa zato tudi ni vir prava. Razlaga zakonskih predpisov po sodnikih tudi ni avtentično razlaganje, kajti zakone tolmači avtentično samo zakonodajna oblast, a ne sodišče ali celo vrhovna sodna uprava. Bil je sicer tudi čas, ko so odločbe vrhovnega sodišča veljale kot navodilo nižjim sodiščem, ako je do take odločbe prišlo po zahtevanju vrhovne sodne uprave glede pravnih norm, ki so se različno ali celo nepravilno uporabljale.¹¹ Toda to se je preživelo, odkar so moderne države v svojih ustavah pristale na načelo sodniške neodvisnosti in samostojnosti. Tudi naša septembrska ustava (čl. 100, odst. 1) določa, da so sodišča neodvisna in da v pravnih izrekih niso podrejena nobeni oblasti, nego da sodijo po zakonih. Zato niti mišljenje kasacijskega sodišča ni obvezno za sodišča, ki jih tudi dalje vežejo samo zakoni (§ 11 gz., § 12 ogz.). Toda baš to načelo je v zadnjem času prekršeno v našem finančnem zakonu za leto 1934/35, ki ima določilo, da so načelne odločbe občne seje kasacijskega sodišča v Beogradu v nekem oziru obvezne za sodišča.¹²

S tem določilom se pa prenaša na kasacijsko sodišče zakonodajna oblast, saj se vnaprej uzakonjuje vsako njegovo «pro-

¹¹ Glej n. pr. § 36 ces. pat. od 7. avgusta 1850, drž. z. 325. V srbskem pravnom področju so samo načelne odločbe občne seje kasacijskega sodišča obvezne za oddelke in občno sejo vse dotlej, dokler ponovna občna seja na dveh sestankih, na vsakem z najmanj 11 glasovi večine, ne sklene druge odločbe. Tale druga rešitev se ne more več izpremeniti. *Predpis, ki je na rečeni način raztolmačen, se more samo z zakonom izpremeniti* (§ 16 zakona o ustrojstvu kasacionog suda).

¹² Zadnji odstavek § 22 št. 3 tega zakona se glasi: «Ako se pojavi pitanje o tome da li je koji propis iz Zakona o sudskom postupku u gradjanskim parnicama u Srbiji još ostao u važnosti i posle stupanja na snagu Grpp., ovlašćuje se Ministar pravde da o tome zatraži načelnu odluku Opšte sednice Kasacionog suda u Beogradu, koja je obavezna za sudove.»

jeciranje», pa naj je kakorkoli izvedeno. To pooblastilo je velika nevarnost za enotno rabo grpp. Radi tega amandmana je unifikacija našega kasacijskega sodišča postala na vso moč pereča, ker mora inace priti do posledkov, ki se ne bodo ujemali z osnovnimi elementi unifikacije grajanskega pravnega prava ter bodo oškodovali našo pravno sigurnost in naš ugled. Toda tudi brez ozira na omenjeni protiuustavni pojav si zapomnimo, da je izoblikovanje zakonske norme tedaj aktualno, kadar nastane potreba, da se ta norma konkretno uporabi v praksi. V tem oziru pa je zelo važno, ali sodišča tolmačijo zakonske norme po stalni metodi, ki je v naprej določena, ali pa po nedoločenih motriščih in načelih ali celo samo po čutju in slutju (tole zadnje je že dekadenca sojenja). Kadar gre za izsledovanje spornih ali takozvanih latentnih pravnih pravil s pomočjo tolmačenja (včasih naletimo na temle mestu na frazo: s pomočjo luščenja jedra iz obstoječih zakonskih norm), potem sklepanje sodnikov, a posebno stalna praksa vrhovnih sodnikov dobiva vprav kapitalen pomen. Naš zakonodajec je poveril kasacijskemu sodišču poleg drugih nalog tudi dolžnost, da skrbi za to, da bo sodna praksa čim bolj istolična. Predpisi, ki se nanašajo na ta posel vrhovnega sodišča, so bili najprej zamišljeni kot dokončni, kajti projektanti grpp. so bili mnenja, da bomo že imeli enotno kasacijsko sodišče, ko bo prišlo do oveljave grpp. (§§ 55 do 63 zus.). To stališče je bilo pravilno in upravičeno, ker je z zenačbo celokupnega sodnega pravnega prava prenehala vsaka potreba, da ima naš vrhovni areopag svoje posebne izpostave v vseh poedinih pravnih področjih, ki so se pred zenačenjem pravnega prava tolikanj, da, celo i diametralno razlikovala v svojih procedurah, pa seveda tudi v svojih metodah ovedovanja zakonskih norm povodom uporabljanja teh norm v praktičnih primerih. Škoda, nepopravna škoda je, da je bil zakonodajec kesneje prisiljen, da odstopi od svojega, prej navedenega motrišča, pa da v čl. 46 ugrpp. naknadno uzakoni posebna prehodna določila, ker vprašanje zedinjenja kasacijskega sodišča iz političnih razlogov ni bilo še zrelo. «Dokler se ne ustanovi eno samo kasacijsko sodišče za vso kraljevino»,¹³ tako se glasi tekst člena 46 ugrpp., dotlej je treba kot kasacijsko sodišče po grpp.

¹³ Vprašanje je, ali ne bo kazalo ime enotnega kasacijskega sodišča zamenjati s terminom «vrhovno sodišče», ker delavnost najvišjega areopaga ni več izključno «kasiranje». Gl. o tem pobudo prof. dr. Milana Bartoša, ki jo navaja Borislav Blagojević v svoji razpravi «Neka pitanja povodom stupanja na snagu Grpp.» v Arhivu za pravne i društvene nauke, 1933, knjiga XXVII, br. 5, str. 411.

smatrati: 1. kasacioni sud v Beogradu, 2. oddelek B beograjskega kasacionega suda v Novem Sadu, 3. stol sedmorice v Zagrebu, 4. oddelek B stola sedmorice v Zagrebu, 5. vrhovni sud v Sarajevu in 6. veliki sud v Podgorici.

Radi te anahronistične razcepljenosti kasacijskega sodišča je moralo priti v drugem delu čl. 46 ugrpp. do izpremembe predpisov o ukrepih, ki so potrebni, da se doseže istoličnost sojenja, in ki niso mogli ostati taki, kakršni so uzakonjeni v §§ 55 do 63 zus. Izpremembe v čl. 46 ugrpp. veljajo za vsak oddelek kasacijskega sodišča samo toliko, kolikor gre za uporabo zenačenih — oziroma, kakor se često govori, «edinstvenih» — zakonov. Ako pa ne gre za tak zakon, takrat veljajo za vsako «odeljenje Kasacionog suda» dosedanji predpisi. Iz tega se vidi, da je razcep našega vrhovnega sodišča popoln glede vseh zakonov, ki še niso zenačeni. V cilju, da bi bila raba «edinstvenih zakonov» čim bolj istolična, uvaja se okorel aparat, ki se od njega ne moremo nadejati ničesar drugega ko to, da bomo v nekaj letih imeli šest različnih judikatur. Izpremembe, ki naj zajamčijo istolično sojenje, so nezadostne in drugačne niti biti ne morejo. Je že res, da se bo evidenca odločb mogla dobro voditi s pomočjo zbirke važnih odločb in knjige načelnih odločb, kakor modificirana določila sedaj urejajo to stvar. Toda govorili smo že o tem, kako pravniki posameznih pravnih področij vlečejo vsak na svojo stran. Temu nagonu in prizadevanju ni moči odoleti s formalnimi predpisi. Zato je treba preiti na vprašanje, kako se bodo obnesli modificirani predpisi glede takozvanih polnih sej in rednih občnih sej kasacijskega sodišča. Izkušnje, ki smo jih stekli v letih 1934 in 1935, so pokazale, da je vse to polovičarsko, nezadostno, nesmotrno. Ureditve, kakršne imamo mi, ni nikjer drugje na svetu. Zakaj ni nikjer sodne organizacije, ki bi bila naši vsaj približno enaka? Ako bi si zamislili četrto stopnjo sojenja, takoj bi priplaval na vrh problem zedimbe četrte stopnje mesto zedimbe tretje stopnje. Sodimo, da mora biti tudi lajiku jasno, da se s takim okornim in dragim aparatom, ki se požene v pokret samo enkrat v letu, ne more prav nič doseči za stroko zenačenja sodne prakse v grajanskih pravnih. Sojenje v poedinih oddelkih kasacijskega sodišča predstavlja rezultanto celokupnih komponent, ki vladajo v dotičnem pravnem področju. Vsaka odločba je zgolj izraz mišljenja vrhovnih sodnikov tega pravnega področja, saj je indicirana po gospodarskih in socialnih pogojih tega dela države. Ne obstoji mogočnost, da bi rezultante, ki o njih govorimo, tvorile komponente neki rezultanti višje vrste. One za-

jednice (posebno skupine pravnikov), ki se protivijo celokupnosti z neprijaznim ponašanjem napram novemu grpp., niti tedaj ne bodo poslušne «kongresu» vrhovnih sodnikov, kadar bo «puna sednica», morda pod pritiskom vrhovne sodne uprave, izrečno obsodila pravni separatizem. Te zajednice bodo šale zbijale z vsakoletnimi sestanki kasacijskih sodnikov v Beogradu in Zagrebu, ker bodo v praksi toliko pomenili, kakor pomenijo kongresi jugoslovenskih pravnikov, ki njih zaključki tudi redkokdaj doživé uvaževanje zakonodajčevu. Nikakor pa ti enoletni sestanki ne ustrezajo sojenju vrhovnega sodišča, ki mora organski biti koncentriran v enem geografskem kraju, vsekako v prestolnici. Ne smemo se prepustiti nikakim iluzijam: šest samostalnih oddelkov kasacijskega sodišča mora imeti šest disparatnih sodnih praks. To pa je prava nesreča za vsak «edinstveni» zakon, a prav posebno za grajanski pravdni postopek. Vsiljuje se nam celo misel, ali ne bi bilo bolj ustrezno, da bi se bili okanili grajanskopravdne reforme in pustili partikularne postopke pri miru, ko pa je nemogoče podvomiti o tem, da bo pravna razcepljenost v našem grajanskem procesu v nekoliko letih prav taka, če ne večja, kot je bila prej, preden smo dobili novi grpp. Naše neurejene politične razmere so narodu navrgle prav pogubonosen kompromis v obliki pristavkov in prenarodb k določilom zus. Zato je treba, da zvedo vsi grajani, ki imajo razumnost za velike grajanske reforme, da po naravi same stvari ni moči doseči istoličnosti naše sodne prakse v grajanskih stvareh, ako se čimprej ne oktroira zedimba sedanjih oddelkov kasacijskega sodišča. Pred tem zakonom bi se morali umakniti vsi partikularni in lokalni interesi, saj gre zato, da se država reši nesreče ter se ne razcepi zenačeno pravo. Tak razcep je znak razkrajanja in ravsula. Ne pozabimo, da so že pričeli dajati zakonska pooblastila, da sme eden od oddelkov kasacijskega sodišča avtentično tolmačiti zakone...

(Konec prihodnjič.)

OB ŠESTDESETLETNICI JUGOSLOVANSKEGA AKADEMSKEGA DRUŠTVA «TRIGLAV»

Dne 14. decembra 1935 se je zbralo v Mariboru izredno lepo število akademskih starešin, ki so izšli iz Jugoslovenskega akademškega društva «Triglav» in temu sorodnih drugih akademskih društev, da v krogu svojih mladih tovarišev, aktivnih članov «Triglava», proslavijo dve važni zgodovinski obletnici. Preteklo je ta dan 60 let,

odkar se je v Gradcu osnovalo akademsko društvo «Triglav», in 25 let, odkar se je v Ljubljani ustanovilo starešinsko društvo «Triglav». Spominski večer je bil na zunaj skromen, na znotraj pa poln mladeniškega navdušenja, lepih spominov, resnih razgovorov in idealnih načrtov za bodočnost. Stik med akademskimi rodovi, ki so pred 30, 40 in več leti študirali, živeli in hrepeneli na tleh graške almae matris, in med mladimi tovariši, ki v drugih razmerah v bistvu enako, po vsebini pa tako različno preživljajo leta svojih študij na univerzah v Zagrebu in Gradcu, je že sam na sebi bogat vsebinsko, plodovit za nadaljnji razvoj in oplemenjujoč v križih in težavah današnjih dni. Če pa tak stik kaže, da se naše narodno življenje organično razvija v novih smereh, da se slovenska inteligenca od najmlajšega do najstarejšega trudi najti pota, ki vodijo naprej in navzgor, je to dokaz, da sta si mlada in stara generacija v svesti odgovorne naloge, ki jima jo nalagajo narodna preteklost, sedanost in bodočnost. — Spominski večer je vodil elegantno, pri-srčno in vzorno predsednik starešinskega društva «Triglava» dvorni svetnik dr. J. Toplak. Izmed mnogih govorov prinašamo dva.

Govor prof. Frana Baša.

V šestdesetletnem življenju Jugoslovanskega akademskega društva «Triglava» se izraža 60 let življenja in razvoja našega naroda.

Organizacijsko življenje slovenskega visokošolca v Gradcu izhaja iz prosvetljenosti z J. Primcem, iz ilirizma z Lj. Gajem in St. Vrazom ter iz miselnosti leta 1848., kakršno vidimo v J. Muršecu. Organizacijsko obliko so našle kulturne komponente racionalizma, romantike in nacionalizma v graškem čitalništvu, kakor jo vidimo v prvih ilirsko usmerjenih slovenskih akademskih društvih na graški univerzi. Čitalniška oblika graškega akademskega društva pa se ni mogla razviti, ker je za njen trajni razvoj manjkala akademiku v Gradcu gmotna družabna osnova. Možnosti za trajno izražanje je našlo graško akademsko življenje šele, ko se je na čitalniško akademsko organizacijo naslonilo tudi akademsko narodno, strokovno in literarno življenje, ali z drugo besedo, ko je graško akademsko življenje našlo adekvatni izraz v ozračju taborjanske dobe. To je bil primer v ustanovitvi akademskega društva «Triglava» v Gradcu dne 15. decembra 1875.

Osnova za razvoj «Triglava» je ostalo čitalništvo, ki je družilo v družabnosti skrb za narodno besedo in s tem strnjevalo v slovenski družbi in družabnosti slovenskega graškega visokošolca ter ga preko domačega taborjanskega razpoloženja varovalo pred nacio-

nalno asimilacijo po nemštvu. S slovenskimi proizvodi se je gojil v novem društvu narodni jezik in z njim se je graški visokošolec uvajal v javno življenje z javnim nastopanjem in s publicistiko. Taborjanski duh časa ob ustanovitvi «Triglava» pa je dajal akademskemu življenju demokrati in ustavni poudarek, ki je vodil Triglavana na delo med ljudstvo; stik z ljudstvom je novemu društvu zasigural razvoj.

Ako je družabnost v novem akademskem društvu bila izhodišče za njegovo interno življenje in delovanje, pa je s slovstvenim delovanjem in z manifestacijami našlo akademsko društvo «Triglav» pota k sodelovanju s sodobnimi narodnostnimi težnjami. V borbi za uveljavljanje slovenščine v uradu in šoli je Jugoslovansko akademsko društvo «Triglav» razvilo s svojima predstavnikoma J. Polcem in B. Senekovičem borbo za slovensko vseučilišče na strokovno višino. Demokratska usmerjenost je združevala pri Triglavanih našo narodno jezikovno enoto tudi z našim socialnim kolektivom, v katerem je «Triglav» kot akademsko društvo aktivno sodelovalo. V kulturnem življenju graških Slovencev je stalo Jugoslovansko akademsko društvo «Triglav» na prvem mestu, ne samo kot društvo, temveč predvsem zaradi svojega sodelovanja z drugimi narodnimi organizacijami, poleg tega pa tudi zaradi kulturnopolitičnega opredeljevanja drugih slovenskih graških organizacij. V XIX. stoletju je bil «Triglav» za slovensko graško življenje odločilna organizacija, v XX. stoletju pa med odločilnimi.

Kakor je narodna in demokratska miselnost vodila «Triglav» v njegovem delu za ljubljansko univerzo in pri graških Slovencih, tako sta narodnost in demokracija vodili Triglavane pri narodnostnem delu v domovini. Sledeč čitalniškimi tradicijami za časa svoje ustanovitve, je «Triglav» redno prihajal v domovino, predvsem v narodnostno ogroženo Podravje in Posavje ter tu s prireditvami in narodnostnimi manifestacijami utrjeval narodno zavest ter manifestiral za avtohtoni narodnostni živelj. Vsakoletne triglavanske manifestacije med Ljutomerom in Ormožem pa vse do Brežic in Savinjske doline kažejo tradicijo iz časa nastoja «Triglava», obenem pa obliko narodnostnega nastopanja na ogražanih štajerskih tleh.

Tradicija Gradca in ozki stiki Jugoslovanskega akademškega društva «Triglava» z graškimi, podravskimi in posavskimi Slovenci so povzročili, da so vstopali v Jugoslovansko akademsko društvo «Triglav» v prvi vrsti nekdanji štajerski rojaki. Poleg tega je gledanje na posebne razmere Slovencev na nekdanjem Štajerskem in

njih prvovrstno upoštevanje z narodnoobmejnih vidikov povzročilo v notranjem življenju «Triglava» razvoj, ki je bil na zunaj konservativen, ako ga gledamo z vidikov razvoja naše sredine z Ljubljano in Gorico. Ta konservativnost izhaja baš iz življenja z narodnoobmejno zemljo in iz stikov «Triglava» s to zemljo in zbog česar je «Triglav» v tem pogledu izraz našega narodnega razvoja na nekdanjem Štajerskem na isti način, kakor so n. pr. dunajske akademske organizacije izraz razvoja v naših osrednjih pokrajinah. Kakor nalikujejo narodnostne prilike zlasti v našem Podravju do svetovne vojne v mnogem prilikam, kakršne so bile v osrednjih slovenskih zemljah za narodnostnega preporoda v sedemdesetih letih, tako je pod vplivom prvenstvenega upoštevanja podravske narodnostnih razmer Jugoslovansko akademsko društvo «Triglav» vzdržalo v svojem narodnostnem in kulturnem nastopanju v mnogem preporodni čitalniški ali taborjanski značaj vse do svetovne vojne, ki se kaže zlasti v triglavanski mladoslovenski kulturni usmerjenosti.

Zgodovinski pomen Jugoslovanskega akademskega društva «Triglava» v dobi pred svetovno vojno obstoja v vzdrževanju narodne graške družbe, ki je ohranjevala graškega akademika pred germanizacijo ter ga narodnostno usmerjala v sodelovanju z narodnoobrambnim delom zlasti v Podravju in Posavju, v borbi za narodne kulturne ustanove, zlasti za ljubljansko univerzo, ter v vzdrževanju ustavne in demokratske miselnosti.

Med svetovno vojno je narodno delo Jugoslovanskega akademskega društva «Triglava» prenehalo, organizacija kot taka pa je vojno prestala s težkočami. Po vojni se je l. 1919. «Triglav» preselil iz Gradca v Zagreb; poleg Zagreba pa so vzrasle aktivne triglavanske edinice na Dunaju, v Ljubljani in v Gradcu, ki so našle organizacijsko središče v Starešinski zvezi bivših članov Jugoslovanskega akademskega društva «Triglava» v Mariboru. Programatično je v povojni dobi Jugoslovansko akademsko društvo «Triglav» proti predvojnemu slovenstvu poudarilo jugoslovanstvo. Tradicija društvene preteklosti je ostala v jugoslovanski dobi močna; obenem z njo pa je nastopilo v aktivnih edinicah iskanje nove orientacije do novih sodobnih problemov. V tem iskanju je Jugoslovansko akademsko društvo «Triglav» prispelo v povojni dobi med Scilo reakcije na eni in Karibde doktrinarnosti na drugi strani. Triglavanska demokratska tradicija je v tem primeru na zgodovinskem mestu, ko more uveljaviti miselnost demokracije, ki je zvezana s triglavansko zastavo, nasproti reakciji, tej starostni oslabelosti vsakega

kulturnega pokreta in političnega razvoja, ter nasproti doktrinarnosti, ki je v svojem bistvu kulturni primitivizem na položaju kulturnega abecedarstva.

Jugoslovansko akademsko društvo «Triglav» je danes kakor Herkul na razpotju med reakcijo in doktrinarstvom. V današnjem času pa nima pred seboj samo teh dveh poti, temveč v prvi vrsti tretjo, zgodovinsko preizkušeno in z njegovo tradicijo zvezano, to je demokracijo. Ponos Jugoslovanskega akademskega društva «Triglava» je, da je z njegovo preteklostjo zvezan konservativni duh, ki je vzdrževal tradicijo graške «Slovenije» in demokracije iz leta 1848. skozi vso predvojno dobo. Zgodovinska zasluga Jugoslovanskega akademskega društva «Triglava» je, da je po konservativnih in demokratskih poteh vzdrževalo graški slovenski živelj. In dejstvo je, da se je v preteklosti odločilo iz Jugoslovanskega akademskega društva «Triglava» vse, kar ni čutilo in mislilo demokratsko in konservativno. Iz konservativne in demokratske tradicije Jugoslovanskega akademskega društva «Triglava» izhaja tudi njegovo stališče za bodočnost, stališče, ki izhaja iz njegove zgodovine in ki kaže prvino v demokratskem duhu, s katerim se konservativno vežejo posamezni novi razvojni elementi.

Vsaka doba ima svoje naloge in vprašanje je samo, da posamezna organizacija sodobne naloge vidi in jih doume. To more, ako ostane na realnih tleh naroda, kateremu pripada, ter da iz preteklosti ugotavlja že izvršena dela ter da jih nadaljuje. V preteklosti je Jugoslovansko akademsko društvo «Triglav» izhajalo iz teh izhodišč in njegova dolžnost ostane to tudi v bodoče: narod kot socialni in kulturni kolektiv in z njim združeni problemi. V koliko bo Jugoslovansko akademsko društvo «Triglav» zadostilo svoji zgodovinski nalogi, bo pokazala bodočnost. Preteklost Jugoslovanskega akademskega društva «Triglava» kaže, da ga bo mogla pri tem voditi samo miselnost demokracije, kateri se bodo morali umekniti vsi reakcionarni in doktrinarni uvozi. Ponos in čuvstvo, srce in delo Jugoslovanskega akademskega društva «Triglava» v preteklosti so sloneli na demokraciji in to naj ostane tudi v bodoče!

Govor dr. J. Rakeža (I. R. Mukolovecki).

Velečastiti zbor! Zgodi se včasih, da se človeku za hip ustavi ura življenja, da se, rekel bi, v brezčasnosti mirno razgleda po svoji preteklosti. Tak hip se nudi staremu Triglavanu danes večer, ko vidi v tej dvorani zbrane tri generacije, tri rodove človeške; vidi mladeniče, vidi može in vidi starce, one starce, ki so, da govorim

s pesnikom Gregorčičem, «na potujčeno zemljo prinesli kos domače prsti ter si ondi zgradili nov Triglav». Pa še več jih vidi v duhu, ki jih danes tukaj ni. Nepregledna je vrsta milih prijateljev in pobratimov, kulturnih in prosvetnih delavcev, ki jim ni bilo usojeno učakati današnjega dne, ki so dosti prerano pred nami odšli v deželo pozabe vsega zemeljskega. Tudi teh se moramo spomniti na današnji večer.

Malo nas je ostalo — rari nantes in gurgite vasto — redki plavači v vse požirajočem svetovnem vrtincu. In še tem ovija sneg njihove glave, starost jim upogiblja trupla.

Toda ne mislite, da bom danes, na naš veliki dan, govoril o arhitektoniki starih hiš, da bom razvijal sentimentalne misli krockarja na razpoloženju, da bom tožil z velikim pesimistom: Ma la vita mortale, poichè la bella giovinezza sparì, non si colora d'altra luce giammai, ne d'altra aurora (ko so izginili dnevi zorne mladosti, človeškega življenja ne obsije več nobena druga luč, ne osvitlja nobena druga zarja).

Nam starim Triglavanom ne pristoja tarnati na takšen način. Saj naše sive in gole glave osvitlja lepša in krasnejša zarja; dobrotna usoda nam je dovolila, da smo na večer življenja zagledali njo, katere zamisliti se nismo upali v najdrznejšem poletu svojih mladih misli, njo — zedinjeno Jugoslavijo.

Sicer jo še obdajajo gosti oblaki, viharji drve in razsajajo okrog nje, le redkokdaj vidimo njeno obličje v vsej njeni krasoti. Toda post nubila Phoebus! Prišel bo tudi ta dan.

Vem, da je danes preuranjeno govoriti o idealih, za katere smo se navduševali v mladosti, danes v času, ki zasmehuje vse vzore, v času, v katerem veljata le sila pesti in peza denarja.

Toda slutimo, da daleč proč od one mogočne ceste materialnega življenja in uživanja že klije nova zarja, ki bo spočela in porodila nove ljudi, ki se bodo zopet navduševali za one neugasle vzore, ki so edina tolažba v dvomih in malodušnosti, v vseh neizgodah življenja, edina uteha naših starih let.

Pred šestdesetimi leti! Vidim v duhu starodavni jezuitski kolegij na Stolnem trgu z njegovimi temnimi, zatohlimi sobanami, kjer je bila takrat nastanjena graška univerza. Tam je zdaj vse mrtvo in tiho, namesto živahnega vrvenja in šumenja pred šestdesetimi leti.

«Vacant auditoria,
silent profesores;
sola nos memoria
vocat auditores.»

Danes pa plove naša misel v Ljubljano. Tam sta naš up in naš ponos, punčica našega očesa, naša mlada «alma mater Alexandrina», s katero se lahko ponašamo pred vsem učenim svetom. Zato se danes iz prsi starih in mladih Triglavancov izvije radostni vzklík:

Vivat academia,
vivant profesores,
vivat membrum quodlibet,
vivant membra quaelibet,
semper sint in flore!

Naš «Triglav» šestdesetletnik! Starec «Triglav» danes zvečer lahko klikne s starim Faustom:

Dürft ich zum Augenblicke sagen:
Verweile doch, du bist so schön!
So wird die Spur von meinen Erdentagen
nicht in Aeonen untergehn.

Kakor je Triglav kralj naših gorá, vtelešen simbol naših najvišjih vzorov, simbol naše troedine kraljevine Jugoslavije, tako Vam danes kličem starim in mladim: sursum corda! — Levate capita versus Triglavum!

O B Z O R N I K

† Dr. Edo Šlajmer.

Dne 25. decembra lanskega leta je umrl v št. Vidu nad Ljubljano v 71. letu starosti profesor zagrebške medicinske fakultete, bivši primarij kirurški oddelka ljubljanske splošne bolnice, odlični znanstvenik in zdravnik. Dr. Šlajmer je bil eden onih jugoslovanskih mož, ki so znali svoj ožji strokovni poklic postaviti v službo velike jugoslovanske nacionalne ideje. Svoje bogate znanstvene darove je poklanjal vedi in trpečemu človeštvu, obenem pa je zidal ono pravo jugoslovansko skupnost, ki sloni na strokovnem, duhovnem, socialnem in humanitarnem sodelovanju. Rojen je bil v Čabru, postal je Ljubljančan, doma pa je bil v Zagrebu, Beogradu in Ljubljani. S profesorjem Mirosla-

vom Čačkovićem iz Zagreba in profesorjem Vojo Subotićem iz Beograda je tvoril trojico, ki je davno pred državnim ujedinjenjem zasnovala jugoslovansko medicinsko skupnost. S pokojnim Ivanom Oražnom in drugimi je kot zdravnik s svojim delom v balkanskih vojnah posvedočil srčno in humano edinstvo med Srbi, Hrvati in Slovenci. Z Bolgari je sodeloval v Sofiji, njegova znanstvena in socialna usmerjenost mu je pridobila prijateljstvo med Čehi in Poljaki ter velik ugled v tujem medicinskem svetu. Bil je tvorec Jugoslavije, ne kot politik, pač pa kot nacionalen strokovnjak, zdravnik in človek.

Emilijanu Lileku ob 85letnici.

Kadar javen delavec slavi tako visoko obletnico svojega rojstva,

uživa navadno že v miru sad svojega dela in listi in revije poročajo o zaslugah, ki si jih je stekel s svojim delom že pred več leti ali celo desetletji. Vladni svetnik Emilijan Lilek pa je v tem pogledu prava izjema. Prav tedaj, ko bi imel toliko po svojih letih kolikor po svojem zaslužnem življenju pravico, da živi v miru in da motri le od daleč dnevne pojave in dogodke, je posebno živo vzplamtela njegova volja do dela. Od leta 1927. do danes je objavil kar trinajst različnih spisov in razprav. Po večini segajo te razprave živo v naše najaktualnejše probleme. Očitno pa mu je posebno na srcu usoda našega naroda na Koroškem. Radi tega je tudi njegovo zadnje delo «Charges of Barbarous Persecutions of The Slovenes of Carinthia» posvečeno temu problemu. Že naslovi njegovih spisov so memento naši javnosti in poklicanim faktorjem, ki prerado pozabljajo ali omalovažujejo naše vitalne probleme. Temperamentnost in idealizem, ki vejeta iz njegovih knjig, pa naj bosta zgled naši doraščajoči inteligenčni mladini. Emilijan Lilek pa je s svojo požrtvovalnostjo lahko vzor tudi onim, ki jim materialna sredstva dovoljujejo, da bi bili mecene našega naroda, kajti s skromnim imetjem, ki ga je sreča naklonila njemu in njegovi gospe in ki si ga je prihranil s svojim delom, krije stroške za vse svoje publikacije in prispeva izdatno v razne narodno-obrambne namene. Naj mu nakloni nebo še veliko srečnih in delavnih dni in naj bi njegovo delo našlo čim več posnemalec! L. Č.

Tragika zapadnih velesil.

Tudi «poslednji poskus» mirne poravnave italijansko-abesinskega spora je propadel...

Pariški načrti, ki sta jih izdelala Laval in Hoare dne 8. dec. 1935., so pokopani, ne da bi bil kdo za njimi potočil eno samo solzo. Z njimi je padel tudi Hoare. Laval pa se je iz strašne zagate v zunanjepolitični razpravi v francoskem parlamentu rešil le še za las: ostalo mu je samo skromnih 20 glasov večine, ki jih je le s težavo zbral skupaj šele potem, ko je vsaj deloma priznal svojo krivdo in je vsaj po ovinkih izjavil, da je z rimskim sporazumom z Mussolinijem šel vendarle nekoliko predaleč...

Tako so pariški načrti prav s svojimi nemogočimi koncesijami v korist Italije v največji meri pripomogli k razčiščenju mnogih mednarodnopolitičnih vprašanj, ki so sproti nastajala z razpletom italijansko-abesinskega spora. Lavalova interpretacija rimskega sporazuma z dne 7. januarja 1935. je samo potrdila vse dosedanje domneve in ugotovanja o pravi vrednosti in vsebini tega tajinstvenega dogovora, ki je prav za prav podžgal Mussolinija k njegovi afriški ekspediciji in postal tako začetek vsega mednarodnega zla v tej aferi. Še enkrat se je v polni meri izkazalo, da so vsi tako zvani «ločeni sporazumi» sila nevarno orožje v rokah povojne evropske diplomacije, ki si je od versajskega miru dalje tako rada natikala masko odkrite bojavnice za najvišja mednarodna načela, pri tem pa je v celoti ostala pri predvojnih metodah tajnih dogovorov, ne da bi bila niti malo pomislila, da suče na ta način to nevarno orožje predvsem proti sami sebi. Mednarodna javnost je prav iz ust povojnih diplomatov slišala že toliko lepih besed o mednarodni organizaciji in skupnih naporih za novo, pravičnejšo ureditev mednarodnega življenja, da mora danes vsaka nasprotna gesta kateregakoli

diplomata vzbuditi samo še splošen odpor.

To je tudi Hoare skusil na lastni koži — in to je drugi pomembni nauk s pogreba pariških načrtov. Duhovi so danes povsod že tako močno napeti, da noben odgovorni evropski ali izvenevropski zunanji minister ne more več v tej zadevi mimo javnega mnenja — ne doma, ne v tujini. Politika, ki ne računa s tem faktorjem in torej tudi ne računa z nekimi osnovnimi načeli mednarodne pravičnosti, da načel mednarodne organizacije v okviru ženevske ustanove niti ne omenjamo, pa naj bo potem ta politika, kakor pravijo, še tako «realna», bo Evropo spravila kvečjemu le v nove zmede, nikakor pa ne na... boljša pota.

Angleško javno mnenje in angleški parlament sta pariškim načrtom zadala najhujši udarec. Dan po usodni debati v angleški spodnji zbornici je angleški finančni minister Neville Chamberlain brez oklevanja izjavil, «da je treba smatrati zdaj vse poskuse za mirno rešitev spora za definitivno zaključene». Anglija, tako je dejal Chamberlain, se mora spet povrniti k svoji ženevski politiki, ki jo je Hoare za hip prekinil, in izpolniti vse svoje obveznosti, četudi utegne pri tem tvegati najhujše, ker le tako lahko iz Društva narodov napravi pravi instrument miru... Tudi k temu spoznanju so torej spet privedli samo — pariški načrti....

Hoarea je v angleški zunanji politiki zamenjal bivši minister za DN sir Antony Eden. Njegovo izvolitev za zunanjega ministra Velike Britanije so v vseh mednarodnih krogih sprejeli kot dokaz, da bo zdaj Anglija brezpogojno izvajala določbe ženevskega pakta in si izven okvira DN ne bo več dovoljevala — «skokov čez plot».

Eden sam se v tem smislu po svojem imenovanju sicer ni še izrazil, a dalo bi se sklepati po vsem njegovem dosedanjem zadržanju. (Prvič bo morda spregovoril šele 18. t. m.) Seveda moramo upoštevati, da je bila prej že sama njegova funkcija taka, da ga je silila k brezpogojni zvestobi do ženevske ustanove. Zdaj pa je Eden več ko samo «minister za DN», zdaj je odgovoren za vso politiko ogromnega britskega imperija in ga bo moral zato marsikateri pereči problem Velike Britanije (Egipt, Daljni Vzhod!) prav toliko zanimati kot italijaisko-abesinski spor.

Za presojo njegove bodoče mednarodne akcije pa končno tudi ni brez pomena dejstvo, da je Eden samo — član angleške vlade, pa čeprav je baš njegova funkcija v sedanjem mednarodnem položaju nedvomno najvažnejša. O poziciji angleškega zunanjega ministra v angleškem kabinetu je znano, da nikdar ne določa sam glavnih smernic zunanje politike, marveč mu jih diktira — večina v vladi. Tu pa so mnenja trenutno še tako močno deljena, da se ne more reči, če bo končno zmagal Edenov kurz. Morda je prav to glavni vzrok sedanjega Edenovega molka, ker se mladi minister s prenagljenimi izjavami očitno noče zameriti svojim kolegom v vladi.

Med tem je razplet dogodkov prinesel v italijansko-abesinsko afero dva nova pomembna momenta: Rooseveltovo izjavo o stališču USA in — vojaški sporazum med Francijo in Anglijo za primer nenadnega spopada v Sredozemlju.

Rooseveltova poslanica kongresu je vzbudila veliko pozornost predvsem zaradi njenega morebitnega vpliva na vprašanje o prepovedi uvoza petroleja v

Italijo, ki je postalo ponovno aktualno, čim je bilo gotovo, da je pariški pomirjevalni poskus propadel, ker sta ga dejansko odklonili tudi obe vojskujoči se državi. Vprašanje tako zvanega petrolejskega embarga je zdaj osrednje vprašanje ženevske sankcijske politike. Pristaši te politike so mnena, da bi samo ta sankcija odločilno vplivala na popuščanje Italije; Italija in z njo nasprotniki st odstotnih protitalijanskih sankcijskih ukrepov pa sodijo, da bi embargo na petrolej pomenil začetek one razširjene vojne, ki bi se ji bilo treba v interesu miru izogniti. Za dejanski vpliv petrolejske sankcije je seveda stališče ameriških Zedinjenih držav odločilnega pomena.

Konkretno se iz Rooseveltovih izjav, ki predstavljajo, se razume, samo njegovo osebno mnenje, more le toliko razbrati, da bo Amerika — v skladu s svojim osnovnim načelom popolne nevtralnosti v sporu — omejila svoj izvoz petroleja na maksimum normalnih italijanskih potreb v mirnem času. V tem pogledu tudi Roosevelt, ki je sicer našel v svoji spomenici besede zelo ostre, čeprav samo indirektno obsojbe italijanskega početja v Afriki, ni mogel in ne more mimo — ameriške tradicije. V osnutku zakona o ameriški nevtralnosti so sicer predvidene izjeme, prepuščene svobodni presoji predsednika USA, ki more po svoje uvidovati izvoz nekaterih predmetov (med njimi tudi petroleja) skrbiti, toda v bistvu so to, vsaj za sedaj, le pobožne želje čim večje diskrecionalne oblasti Roosevelta samega. Od teorije do prakse, od osnutka zakona do njegovega končnega besedila pa je še dolg korak...

Po ostrem tonu, v katerem je stilizirana, pomeni tedaj Rooseveltova

spomenica kvečjemu le opogumljenje onih politikov, ki so za poostritev sankcij, ne predstavlja pa velike dejanske vrednosti. Njen pomen je skoro izključno moralnega značaja. Vendar pa tudi tega ne smemo podcenjevati, ker se petrolejski sankciji nasprotni politiki zdaj ne bodo mogli več sklicevati na ameriško negotovost v tem vprašanju.

Dasi se torej osnutek ameriškega zakona o nevtralnosti teoretično nananaša na obe sporni stranki, bi praktično vendarle prizadel samo Italijo. To pa pomeni, da bi sprejem ameriškega «Neutrality Act»-a v predloženi obliki — navzlic kritiziranemu pomanjkanju neke konkretnejše stilizacije — odločilno vplival na nadaljnje sklepe ustanove proti mednarodno proklamiranemu napadalcu.

Ženeva sama čaka v tem pogledu pobude z ene ali druge strani. Kaže, da o konkretnih sklepih še ne more biti govora. Sestanek sveta DN, ki je določen za 20. januarja t. l., na to vprašanje najbrž še ne bo dal odgovora, ker danes še ni mogoče s polno gotovostjo računati na podobno iniciativo.

Ne moremo reči, da bi bil Eden v tem pogledu manj previden od Hoarea. Spričo tokrat ponovljene italijanske grožnje, da bi petrolejska sankcija pomenila vojno (seveda vojno na morju v prvi vrsti), se hoče Anglija še pred vsakim prenačljenim sklepom v Ženevi zavarovati za primer, da bi Mussolini v obupu svojo grožnjo zares tudi izvedel in izzval pomorski spopad z njo.

Zato je angleški generalni štab z vso silo pritiskal na francoskega, da bi se prav v tem pogledu sporazumela še pred morebitno poostritvijo sankcij. Po skoro šestte-

denskih pogajanjih sta se zares tudi sporazumela in zdaj je celo že znano besedilo vojaške pogodbe med Francijo in Italijo. Ta določa med drugim, da stavi Francija za primer italijansko-angleškega spopada v Sredozemlju Angliji na razpolago vse svoje pomorsko in zračno brodogradnjo, katerega del se Francija obvezuje poslati pred Gibraltar takoj; — Anglija pa nudi Franciji v zameno popolno pomoč na njenih mejah v primeru, da bi bile te v nevarnosti od kogarkoli.

Da je ta pogodba vzbudila veliko nejevoljo v Italiji, je samo po sebi razumljivo. Proti njej pa je naenkrat vstala tudi tajinstvena Nemčija, ki se do zdaj v italijansko-abesinskem sporu sploh ni opredelila. Dasi je francosko-angleška vojaška pogodba časovno že po svoji naravi omejena na trajanje italijansko-abesinskega spora in je v tem smislu utemeljena tudi v tretjem odstavku 16. člena pakta DN, ki predvideva možnost, da si države, ki izvajajo sankcije, nudijo kakršnokoli medsebojno pomoč, je vznemirjeni Berlin naenkrat postavil vprašanje, ali ni morda nova pogodba v nasprotju z — locarnskim sporazumom o medsebojnem jamstvu obstoječih mej, ki ga je podpisala tudi Nemčija. Skratka, Berlin stoji na stališču, da je kakršnokoli sporazum med angleškim in francoskim generalnim štabom, pa četudi je sklenjen v formalnem okviru ženevskega pakta in le zaradi izvajanja sankcijske politike, pri kateri Nemčija ne sodeluje, kakor hitro tangira nemške meje, brez sodelovanja nemškega generalnega štaba nemogoč.

Tako so na vidiku spet novi zapletljajci in ni izključeno, da bo Nemčija formalno intervenirala v Londonu in Parizu in zahtevala pojasnila. Med tem napovedujejo nem-

ški listi sklicanje rajhstaga, ki se najbrž sestane že 30. januarja tega leta in bo Hitler podal pred njim že težko pričakovane zunanje-politične izjave, ki naj končno vsaj deloma razvozljajo nemško uganko, ki povzroča francoski, pa tudi drugi evropski diplomaciji mnogo skrbi in preglavic.

Ni pa verjetno, da bi bil Hitler v sedanjem položaju preveč odkrit, ker očitvidno ni v njegovem interesu, da bi se a priori odločil v italijansko-abesinskem sporu, ki predstavlja zanj ugodno mednarodno konjunkturo le toliko, kolikor svojih pravih namenov ne izda... Le v tem primeru lahko računamo na — dobiček tretjega, ki se smeje in čaka v ozadju. Če bi Italijo obsodil, bi že v naprej obsodil tudi vsako svojo morebitno akcijo; če bi se pa zanjo zavzel ali bi je vsaj neposredno ne obsodil, bi že s tem razkril, da ima tudi sam podobne namene. Ne eno, ne drugo pa ni v interesu nemške sfinge... To skrivnostno zadržanje Nemčije bo nedvomno še zelo močno vplivalo na morebitne nove pobude za mirno rešitev italijansko-abesinskega spora, posebno na one iz Pariza.

Pa tudi London ni v tako rožnatem položaju, da bi si miru bolj ne želel od vojne, pa četudi bi bila to samo «sveta vojna DN za zmago mednarodnih načel». Na Daljnem Vzhodu in v Egiptu se kažejo nevarne razpoke, ki jih bo težko zaceliti. Povsod je že Angliji potrebna pomoč tretjih. Strah pred vojno je v takih primerih morda — edina umestna zunanje-politična smernica. Italija, Japonska, Nemčija — vse te države lahko v primeru oboroženega spopada nekaj pridobe, Velika Britanija (in prav tako Francija) lahko samo nekaj izgube... V tem je tragika obeh zapadnih

velesil v sedanjem položaju. In v tem edini plus mednarodnih anarhistov (tistih 10 do 15 % držav, o katerih je govoril Roosevelt), ki nimajo prijateljev v svetu.

Dr. Branko Vrčon.

«Moj pogled na svet.»

(Spisal univ. prof. dr. inž. Milan Vidmar. Založila in natisnila tiskarna Merkur v Ljubljani.)

Je to prva naša knjiga o filozofiji prirode. Taka filozofija ni bila vedno v časteh, da celo so bili časi, ko je bila taka filozofija silno zaničevana od samih prirodoslovcev, ki so visoko cenili le opazovanje pozitivnih dejstev ter poskusov in so z vidnim veseljem pomeli s praznimi spekulacijami. To so bili časi pred sto leti, ko R. Mayer in Hemholtz svojih filozofsko navdahnjenih razprav v strokovnih časopisih v začetku niti priobčiti nista mogla. A danes je zadeva drugačna, ko je filozofska struja prodrla tudi v prirodoslovje, dasi se v popularnih brošurah te vrste gnete mnogo paradoksnih in pošastnih misli, n. pr. da bi človek na potovanju lahko ostal večno mlad itd.

Naš pisatelj pa se kot rutiniran znanstvenik sev spretno izogne vsaki taki oporečni poljudnosti. Kljub temu pa že v uvodu zavrača misel, da bi bila njegova knjiga znanstvena razprava, ki stremi za objektivno pravilnostjo oziroma resnico, le njegov pogled na svet je, kakor ga on gleda že trinajst let. Beremo jo kot zanimiv potopis skozi ves svet, ki živahno in preprosto, a vendar lahko razumljivo naniza sliko za sliko v edinstveno celoto prikupne jasnosti, pa še povrh tudi koristiti hoče. Tako nas že uvod spravi v neko dilemo ter zajame v neko čudovito napestost: knjiga noče biti suho znanstvo

in tudi ne roman, otresa se razlage ter le opisuje to, kar gleda sam v svetu, v vsemirju. Kako jo naj torej ocenimo, če ni že a priori vsaka ocena izpodrezana? Ali jo naj vrednotimo le z literarno-estetskega ali s psihološkega, ali le s praktičnega vidika koristi, ki jo nudi, ker znanstvena noče biti, ni fizika, ni kemija, ni biologija, ni antropologija, ni etika? Kam torej z njo? Je li filozofija? Da, ampak taka, ki zanj ni veda! Torej jo imenujmo neznanstvena filozofija, dasi bo od vseh strani sto protestov. Filozofija je sigurno veda, ker ima svojski predmet, nalogo in metodo. Pisatelj je preveč zajet od misli: koliko filozofov, toliko sistemov, toliko filozofij — ali kakor sam pravi — kolikor je glav. Ali že pesnik Schiller nas zavrne: Welche wohl bleibt von allen den Philosophien? Ich weiß nicht. Aber die Philosophie, hoff ich, soll ewig bestehn.

Schopenhauer n. pr. je pa primerjal filozofijo z mestom Tebami, ki je imelo sto vrat za sto dohodov. Tako je tudi s filozofijo, do katere vodijo razna pota. A vsak človek, vsaka doba si išče svojo pot! Tako hodi tudi dr. Vidmar svojo pot, ki je zanj odrešilna, za druge morda le zabloda. A se mu ni treba bati, ker Goethe ga tolaži, da so morda ravno tisti, ki hodijo svojo napačno pot, pogostoma v večji veljavi, kakor pa oni, ki korakajo drzno po pravih, tujih, ravnih in širokih cestah. Ravno dr. Vidmar hodi svojo svojstveno pot, rekli bi «šahovno» pot prav rad in nam utira ob šahovnici globok pogled v filozofske probleme velikega sveta: prostora in časa, prirodnih zakonov, kavzalnosti in fenomenologije, borbe med razumom in slepim naključjem (slučajem) itd. Že uvod namigava marsikatero edinstveno in presenetljivo

misel, ki jo začrta v svojih slikah ter hoče z njo zadeti pravo in odkriti — resnico. Prav zares, veliko nam obljublja pisatelj v svojem filozofskem opisu zajemljivega pogleda na svet!

Pisatelj je razčlenil svojo knjigo na 19 poglavij s sledečimi naslovi: obisk pri sebi, v prostoru, zakrivljeni svet, četrta dimenzija, o relativni teoriji, praznina, metrika megle, vrtavke, slepi svet, življenje in smrt, nihanja, fantazije, preprosta geometrija, dan in noč, človeštvo, človeški svet, človeško gospodarstvo ter življenje. — Sami očarljivi naslovi, zelo obsežni problemi. Težka, zelo težka naloga za eno samo glavo.

Poglejmo jim v jedro!

Pisatelj napravi najprej obisk pri sebi ter opisuje, kaj je doživeljal kot 14letni fant, ki si je napolnil glavo s Kantovo in Laplaceovo kozmogonijo ter izgubil zaradi tega — Boga, in kako je nadalje v svojem življenju neprestano iskal in stremel za resnico in iskal tudi — Boga. To je lep in resničen opis slike njegovega življenja in bralec pričakuje z vso napetostjo, da bo pisatelj zopet našel Boga, ko se mu nesrečna Kant-Laplaceova teorija z Jeansovo razpravo o nastanku planetnega sistema, ki trdi, da so naši planeti nastali slučajno po srečanju našega solca z drugim solncem. To je prvo srečanje slučaja (naključja) s kavzalnostjo v Vidmarjevi knjigi, ki naj odloča končno tudi o vprašanju, ali z Bogom ali pa brez Boga.

Začenjajo se najtežji metafizični problemi poleg fizikalnih, svet metafizika oziroma filozofa in svet fizika-naravoslovca ali kakor se Vidmar izraža, neotipljivi in otipljivi svet. Sovražita se, ker ni stikov in vezi, ni mostu med njima. Zaman iščeš v otipljivem svetu neotipljivo

in narobe, misli in duhov pa Boga ne najdeš v otipljivem svetu naravoslovca kljub vsem naporom, snovi in materije ter njunih pojavov zopet ne moreš dognati v duhovnem, neotipljivem svetu filozofa, ker pač že načelno tam biti ne morejo. Vsa tragika v našem življenju obstoja v tem, da napačno iščemo stvari v enem in drugem svetu, ki se izključujeta, dasi oba nesporno bivata. V zunanje otipljivem svetu je večno gibanje, neprodorna tema, grozotna tišina in neskončen mraz, v nas samih, v neotipljivem svetu pa je svetlo, glasno in toplo, ves svet živi v nas poln sijaja in svetlobe, pa tudi teme, prijetnega in neprijetnega vonja ter krika in veselja in žalosti, kakor pač nanese. Vidmar smatra vso bit sveta za dvojno: gmotno in duh, kakor je ta dvojica tudi v samem človeku kot telo in duh. Njegov nazor je dualističen, dasi ga posebej ne utemeljuje ter ne rabi prav nobenih filozofskih terminov, ker z namenom piše poljudno, a vendar stvarno in kolikor le mogoče nazorno. On ljubi nad vse nazornost, zato njegova metafizika diha življenje, kaže pestrost raznih slik, zato bo tudi rad vsakdo, ki se le količkaj zanima za podobna vprašanja, z užitkom čital knjigo. Njegova metafizika ni daleč proč od metafizike, kakor jo je zamislil sam Kant, ki izhaja od obiska pri sebi ter skuša kritično proučiti vso izkustveno istinitost do skrajnih mej sveta, da končno presodi, kaj in kakšen je prav za prav svet na sebi, kar pa je sam Kant že odklanjal. Kot geslo si je pač postavil, da ničesar ne more biti v naši zavesti, kar bi ne bilo na svoj način že v zunanjem svetu. In kaj je z zavestjo samo, o tem pa dr. Vidmar ne razpravlja.

Sevé, dr. Vidmar ne ostane pri samem sebi ter prestavi svoje sta-

lišče v vesoljni prostor, kar je le odobravati, ker bi drugače njegova metafizika bila preveč — subjektivna, dasi večkrat kaže drugače. Svet nas na najrazličnejše načine vzbuja in draži ter nas tako informira o sebi kakor tudi vzgaja in oblikuje našo zavest. Sevė pa nastane veliko vprašanje, če bi rezultat takega modrovanja bil v celoti uspešen v tem oziru, da najdemo edinstveno misel, kot vodilni motiv, ki bi ves svet obvladala, ki bi odkrila pravo interpretacijo sveta. Do tega cilja pa ne pridemo brez zavestnega prekoračenja omejenega izkustva, kjer se neha znanstvo samo. Dr. Vidmar noče suhe znanosti, in se s tem ne pokaže nasprotnika znanosti, ki bi se izgubljal v globinah kakęga spiritizma ali okultizma; pač ne mara za senzacije, ki bi si jih kdorkoli želel. Zaveda se, da so našim mislim o svetu vendar stavljenе meje; kako neki bi pač mogel človek vesoljstvo dojeti s svojim omejenim umom! Koliko orjaških glav je že skušalo svetovne uganke rešiti, a jih niso, pa so morda vendar vsaj kaj pravega — slutile, četudi ne popolne — resnice. Je pač težava z resnico. Že njena definicija ni splošno priznana, dasi se po največkrat navaja sholastična kot «conformitas intellectus et rei», kot sklad med razumom in stvarjo. Koliko preglavic pa nam dela ravno besedica «sklad», zaradi katere je Kant zavrgel to definicijo kot kolobar (dialelo). V matematiki in v idealnih vedah govorimo radi o pravilnosti ali formalni (kondicionalni) resničnosti, ki je od izvestnih pogojev odvisna. Matematika je pač veda o možnosti, prirodoslovje pa o istinitosti. Zaradi tega je v prirodoslovju le ena resnica, v matematiki pa je možnih pod izvestnimi pogoji več resnic, na primer o vsoti vseh kotov v trikotniku, ki je

enaka 180° v ravnem Evklidovem prostoru, v zakrivljenem pa ne. Sevė v novejšem času se je v prirodoslovju precej razširilo mnenje, da gre bolj za korist oziroma plodnost kakor za resnico, ker se resnica tako težko doseže. V vsakem takem primeru je pač treba odkrito priznati, da nismo našli popolne resnice, ampak smo se le k njej približali. Tako je tudi s fizikalnim prostorom, ki ga definirati ne moremo, ker nam manjka zanj genus proximum in differentiae specificae. A kaj drugega je zopet prostor v matematiki, kjer ločimo tri homogeneske prostore s stalno zakrivljenostjo « o » ali pozitivno ali negativno (Evklidov raven, sferični in pseudosferični prostor) poleg neštetihi nehomogeneskih. Kako različni so ti prostori, nas uveri stavek o vsoti kotov trikotnika, ki znaša v Evklidovem 180° , v sferičnem nad 180° , v pseudosferičnem prostoru pa pod 180° , v nehomogeneskih prostorih pa je vsota odvisna od mesta. Stavek glede vzporednice skozi eno točko zunaj premice pa se glasi v prvem primeru tako, da je samo ena, v drugem nobene, v tretjem več možnih vzporednic. V fizikalnem prostoru pa je njegova oblika oziroma zakrivljenost določena po gravitaciji gmote, ki jo v njem nahajamo. Brez gmote ali točneje gravitacije bi bil prostor na vse strani raven. Tako pa je naš svet različno zakrivljen, močnejše tam, kjer je več gmote. Pa zakaj gmota zakrivlja prostor, tega pa ne zvemo iz knjige. Izvemo pa, da se s krivino spreminja tudi metrika, torej tudi dolžinska mera, n. pr. meter. Metrika je ozko povezana s krivino prostora, oboje pa določa obliko prostora. Na str. 207. pa pravi dr. Vidmar, da bi človek ničesar ne opazil, če bi se vse mere čez noč v enakem razmerju spremenile. Tega mnenja niso vsi fiziki,

n. pr. znani nasprotnik Einsteinove teorije Gehrcke trdi, da so lastnosti teles odvisne od njihovih dimenzij. Dogajanje prirode je absolutno, ki ne trpi zmanjšanja ali povečanja. Sevé, kaj drugega je, če bi se tudi prirodni zakoni v enakem razmerju spremenili, potem bi neopaznost postala možna.

Znani Einstein je v fiziki uveljavil zakrivljeni prostor s svojo relativnostno teorijo ter s tem razrušil vero v čudno gravitacijo, ki je delovala v razdaljo brez vsakega posredovanja. V klasični fiziki je bil prostor raven ter svetlu tako rekoč vsiljen, zato pa je fizika rabila gravitacijo za razlago pojavov. V moderni fiziki je pa prostor zakrivljen, in geometrija v njem pa se prilagojeva temu prostoru, zato pa je tajinstvena gravitacija izginila, izginila je neskončnost prostora, in ostal je zakrivljeni brezmejni prostor s tremi dimenzijami, h katerim je Minhorski formalno dodal še četrto: čas. Dosegla se je na ta način poenostavitev fizikalnih zakonov. A naš dr. Vidmar vidi celo v duhu neko gravitacijo, ki zakrivlja prostor. To je pa že višek metafizike. Pa še več. Četrta dimenzija, čas, nam kaže slike v trodimenzionalnem svetu, ki se dozdevno gibljejo. Tako vidimo gibanja, ki jih prav za prav ni, pa tudi na osnovi opazovanja ustvarjamo zakone, ki jih ni, med temi najvažnejšega, namreč o vzroku in učinku. Vidmar pravi, da je le «sosednost» ali pa zaporednost.

Dosedaj smo pač smatrali, da sta vzročni princip (načelo) in stavek nujna in splošno veljavna za naše spoznavanje. Ali ni vzročnost najsplošnejši svetovni zakon? S tem vprašanjem se bavi noetika, panoga filozofije, oziroma se bavi specialno filozofija prirodoslovja, de-

loma pa tudi metafizika, v katero spadajo temeljna vprašanja o bivanju in lastnostih vesoljstva oziroma istinitosti. Slika o svetu je gotovo drugačna, če velja brez izjeme vzročnost, če so vsi pojavi nujni učinki svojih vzrokov, kakor pa če obstoji poleg sveta nujnosti tudi še provinca — svoboda. Tukaj se tabor filozofov razdeli: na eni strani stojijo oni, ki trdijo, da iz vzroka nujno sledi učinek, na drugi strani pa trdi manjša skupina, da so poleg prve vrste vzrokov tudi še tako zvani svobodni (zadostni) vzroki (Kant bi se smejal), ki sicer zadoštujejo, da učinek nastopi, ki pa nikakor niso prisiljeni k temu ali onemu učinku. Ta druga skupina sicer navadno priznava nujnost, ne priznava pa splošne veljavnosti vzročnosti, o čemer nas sevé lahko samo obsežnejše izkustvo pouči, ki pa nam nikdar same vzročne vezi nazorno pokazati ne more. Zaznavati moremo le stalno zaporednost, nikdar pa ne zaznavamo realne vezi med vzrokom in učinkom. Zato moremo to vez le miselno dodati, kar se je dozdej le kot koristno izkazalo v znanstvu, ker se je pač v realnosti obneslo. Vse pridobitve v tehniki, slone na takem izkustvu v prirodoslovju, nam to dejstvo neštetokrat izpričujejo. Kljub temu sevé pa še to ni zadosten dokaz, da se vsak pojav pokorava nujni vzročnosti, je še vedno dana možnost, da so pojavi svobodnega učinkovanja, prostega ustvarjanja, n. pr. pojavi osebnega svobodnega udejstvovanja. Da, če bi bilo načelo vzročnosti nujno miselno, to se pravi, da je to načelo v našem duhu zapopadeno, da naš duh sploh drugače misliti ne more, potem bi sevé svobode ne bilo.

Splošno veljavnost vzročnosti pač predpostavljamo, ker se je v znanost-

sti obnesla, ker le iz vzrokov si moremo učinke razložiti. V najnovejšem času od leta 1927. šele pa je v prirodoslovju zaradi razmotrivanja znanstvenikov de Broglieja, Heisenberga, Bohra, Schrödingerja in drugih dobila vzročnost v slepem slučaju močno konkurenco tako, da naš pisatelj misli, da je sploh propadla z vsemi naravnimi zakoni vred. Če bi to res bilo, morale bi vede v svojem napredovanju za trenutek obstati, oziroma človek, zlasti znanstvenik s svojim kavzalnim mišljenjem bi gledal v svet kot velik čudež, ker vprašanje »zakaj« je postalo nesmiselno, brez pomena, brez koristi. Le slepi slučaj vlada s svojo verjetnostjo. Kavzalni zakoni se naj umaknejo statičnim zakonom velikih števil, tako nam pravi moderna valovna mehanika. Za elektron, ki se giblje ali niha okrog atomskega jedra (protona), ne moremo določiti že naprej z računom, v katero smer bo odskočil; le verjetnost se da določiti, in ta verjetnost je kavzalno določena po količinah stanja.

Statistični zakoni pač pridobivajo na veljavnosti v fiziki s pomočjo verjetnosti, a našega kavzalnega mišljenja v znanstvu še davno niso izpodrinili ter se vrši borba naprej, zlasti že zaradi tega, ker vstaja nova kontinuitetna teorija Jaumannova, ki skuša atomistiko (korpuskularno teorijo) izpodrinuti. Sicer se s Kirchhoffovo (fenomenološko) formulacijo naloge fizike večina fizikov ne strinja. Je pač človeku prirojeno poleg vprašanja »kaj« in »kakšen« tudi vprašanje »zakaj« in bo še dolgo tudi v tem primeru obvladalo lajika, če bi znanstveniki že davno pometli z vzročnostjo. Vendar pa ima tudi trditev, fizikalne osnove postaviti na neposredno zaznavanje, bolj sestavljene pojave pa potom osnovnih razložiti,

svojo sugestivno moč ravno v nazornosti, ki bo sigurno lajika bolj mikala kakor pa abstraktne in nenazorne moderne teorije. Sicer pa bi po Planeku lahko rekli, da se morata tudi v fiziki dvoje vrst opazovanja in zaznavanja ločiti: makroskopično (na debelo) ali sumarično in mikroskopično (na drobno). Le za prvega opazovalca obstoji slučaj (naključje) in verjetnost, za drugega pa vzročnost. Prav ima torej naš pisatelj, če je njegov pogled na svet makroskopičen in vidi povsod le slučaj in verjetnost.

As tem se v svetu dan za dnevom, leto za letom, ko se sam stara, neprestano ruši vsak red, nastaja vedno večji nered. Mučen pogled. A človek — s svojim razumom skuša ustvarjati red. Tako postaja Vidmarjev pogled vedno bolj optimističen, zlasti še, ko bo človek nehal se ozirati nazaj, ko bo nehal s svojo pasivnostjo in s svojim pripovedovanjem, kako da je bilo. Potem bo postal pravi kladivar in bo odločal, kako naj bo na svetu, kateri red naj vlada svet, da bo za vse ljudi boljše na svetu. Čudovito lepa simfonija — zlasti za mladino, ki naj začneja z delom in z ustvarjanjem. Le delo nas more rešiti pred kozmično smrtjo. Zato rešpekt le pred delom! Mladina, sezi po knjigi ter jo skrbno prebiraj, ne bo ti žal!

A naš pisatelj ne obrača svojega pogleda samo na anorganski svet, obrne ga tudi na organski svet, na življenje. Anorganski svet živi, ker se giblje, zaradi tega pa tudi umira: solnce izžarevajo svojo energijo in snov, plima in oseka rušita zemljo in druge planete, krhajo se gore, izenačujejo se temperaturne razlike. Nekaj v tem svetu pa ostane večno živo, to so njegovi drobci: kvanti, fotoni, elektroni, pozitroni, neutroni, protoni. Sestav umre, a drobec ostane nesmrten. Kakor država

lahko razpade, a njeni prebivalci žive naprej v novi tvorbi, tako je v vsemirju. Enako je s človeškim življenjem. Tudi telo umira, a drobci ostanejo in — razum (duh), ki že načelno ne more umreti; zato živi večno ter se bori proti slepemu naključju, ki stara svet in ga uničuje. Duh pa budi svet k življenju ter ga mladi. A zdaj pravi naš pisatelj: Kdor veruje v naravne zakone, v prave zakone, ki se jim vsemirje točno in neizprosno pokorava, veruje v neizbežno smrt, v neizprosno usodo, v nesmiselnost življenja, v konec vsega po smrti. Kdor pa vidi, da zakonov ni, da je vse možno..., ta veruje v veliko življenje, v smotrni razvoj, v veliki smisel vsega, v večno življenje. Zdi se, kakor da bi si pisatelj s tema dvema stavkoma nasprotoval, a le navidezno. Če vlada namreč le verjetnost ali statistični zakoni ali slepo naključje, se svet stara sam od sebe in umira v celoti, a drobci žive naprej. Pa tudi življenje v večjih tvorbah je možno, četudi manj verjetno. Če pa vladajo samo neizprosni naravni zakoni in vzročnost, potem je samo ena smer razvoja v svetu možna, namreč v smrt. A duh pa izbira med možnostmi, ustvarja red iz nereda, ustvarja življenje, pomlaja svet, a le na podlagi naravnih (železnih) zakonov, ki pa zopet ženejo življenje v smrt. Zato bo ostala večna borba med življenjem in smrtjo do tle, da ne bo duh odvezel drobcem vsako možnost v slepo naključje in obrnil — kakor pravi pisatelj — čas odvrnil smrt. Človek bi postal stvarnik novih zakonov, novega reda, novega sveta — Bog. «Vdaj se, če hočeš! Tarnaj nad okrutnim svetom, ki je slep...! Bodi malodušen, ostani pri starih klasičnih slikah! Jaz verujem v bodočnost, v človeka, ki je svetu postavljen za vladarja. Verujem v nesmrtnost...!»

Tako pisatelj. Veličastna slika, lepa simfonija, mogočen koral! Vidmarjeva filozofija, polna duhovitosti nas preseneti, privabi in zagradi, četudi nam popolne resnice pokazati ne more; vendar pa diha iz nje vsa polnost življenja ter bo dala vsakemu pobudo za novo delo že zaradi njene preproste odkritosrčnosti. A glavna zasluga pisatelja pa nedvomno ostane, da je znal tudi našemu širšemu občinstvu prikazati vso prelest modernih fizikalnih teorij, povrh pa še vse polno pristnih misli v drugih vedah v mičnem slogu. Zato proč z resignacijo, zlasti še z neplodnim zabavljanjem v našem življenju! Zelo sem pisatelju hvaležen za prijetne zimske urice ob njegovem pogledu na svet.

S. D.

Pet in sedemdeset letnikov «Národnih Listov».

15. decembra prejšnjega leta je praški dnevnik «Národní Listy» izdal ob svoji petinsemdesetletnici izredno obsežno jubilejno številko. Obilno gradivo, ki so ga prispevali njegovi sodelavci in prijatelji iz vseh pokrajin Češkoslovaške in tudi iz širšega slovanskega sveta, je šele opozorilo na pomembno nacionalno, politično in kulturno vlogo tega lista zlasti v dobi pred svetovno vojno. «Národné Listy» je ustanovila elita tedanjih čeških narodnih delavcev. Programatični manifest je sestavil Fr. L. Rieger, podpisali pa so ga med drugimi František Palacký, prof. dr. Purkině, knez doktor Thurn-Taxis i. dr. Program poudarja državnoopravno stališče in samoupravne zahteve, zagovarja svobodo tiska, gospodarski liberalizem in najstrožje uveljavljenje narodne enakopravnosti. Zavzema se za edinstvo Čehov in Slovakov in poudarja slovanstvo. Prva številka

je izšla 1. januarja 1861 v redakciji dr. Julija Gregra, ki je pozneje zavzel vodilno mesto v češkem političnem življenju.

Z ustanovitvijo «Národních Listov» je dobila češka državnopravna politika veliko glasilo, ki je kmalu doseglo žurnalistično višino najvažnejših srednjeevropskih listov tedanjega časa. List, ki je nekaj časa predstavljal in vodil najradikalnejšo češko nacionalno fronto, je v veliki meri upošteval tudi kulturno komponento narodovega življenja. V njegovi redakciji je sodelovala dolga vrsta čeških pisateljev od Vítězslava Háška preko Jana Nerude in Josefa Holečka do K. M. Čapka-Choda in Viktorja Dyka.

Boji med Staročehi in Mladočehi so vplivali tudi na vodilni praški dnevnik. V osemdesetih letih, ko je pričel mladi profesor T. G. Masaryk s husitsko vero v zmago resnice napadati in rušiti iluzionistične politične programe in ponarejene «narodne svetinje», so se oglašale prav iz «Národních Listov» najhujše žalitve. Toda razvoj je šel svojo pot; mladočeška, realnejša usmerjena struja je zmagala in vtisnila svoj pečat tudi «Národním Listom». Sploh je njih zgodovina najširše razgledišče po vsej češki politični zgodovini od šestdesetih let do zadnjega časa: zgodovina porazov in zmag, strankarskih presnavljanj, velikih nacionalno-političnih kampanj, izmene generacij in programov. V zadnjem desetletju so pričeli «Národní Listy», sedaj glasilo dr. Kramářeve «državnopravne demokracije», izgubljati vodilno žurnalistično vlogo in njih višina se počasi spušča; tega petinsedemdesetletnega starosta češkega političnega tiska so očitno prerasli drugi, mlajši listi s sodobnejšimi programi in širšimi razgledi. Pomen «Národních

Listov» je nazadoval po isti nujnosti, kakor politika njih sedanjega duhovnega voditelja, dr. K. Kramára. Ta nujnost je istovetna z nesposobnostjo okorele strankarske ideologije, odnosno osebnosti, da se združi s svežejšimi tokovi časa. Zdi se, da «Národní Listy» nimajo niti žurnalistično nekdanje trdne volje, da bi zmagovali v borbi z mlajšimi časniškimi tekmeči.

Nedvomno pa je tradicija «Národních Listov» slavna in njihov jubilej češkega tiska. «Národním Listom» je treba priznati, da so bili močna pogonska sila češkega javnega mnenja in čvrsta bariera nacionalne misli, ki so jo trdo občutili tudi na Dunaju. Še danes imajo češke manjšine v narodnostno mešanih krajih največje moralno zavetišče prav v «Národních listih».

Temu praškemu dnevniku moramo takisto priznati njegovo stalno in programatično zanimanje za slovanstvo. Medtem ko se je izprva gibalo v romantičnem krogu Kollárjeve ideologije, je v prvem desetletju tega stoletja postal glasnik Kramářevega novoslovanskega programa. Razvoj dogodkov pa je pokazal zlasti med svetovno vojno in po ruski revoluciji, da je tudi ta revidirani slovanski program ostal v čarobnem krogu romantične miselnosti, ki jo najjasneje razodevajo še danes Kramárevi članki o Rusiji. — Slovanski jug je imel pri «Národních Listih» vsekar svoje dobre prijatelje. Naj omenimo samo Jos. Holečka, od novejših njegovih urednikov pa vdanega prijatelja več študentskih generacij in prevajalca iz slovenščine J. K. Strakatega.

«Národní Listy» so slavili svoj jubilej hkrati s petinsedemdesetletnico dr. K. Kramára. List in njegov vrhovni šef sta dosegla enako starost: pač nenavadno srečanje dveh

usod. Veliki in zaslužni češki politik, goreči prijatelj tiste Rusije, ki je ni več, največji reprezentant češke politične desnice in — list slavne preteklosti, a manj slavne sedanjosti se še vedno tako izprepletata, da bo šele bodočnost dala pravo distanco za ocenjevanje njunega pomena v kritičnem obdobju Evrope okrog leta 1935. B-o.

Božidar Borko: «Slovenci i narodno jedinstvo.»

V beograjski «Javnosti» (9. novembra 1925) je B. Borko priobčil pod gornjim naslovom članek, iz katerega posnemamo nekaj zelo uvaževanja vrednih misli in konstatacij. Vprašanje državnega edinstva je izven diskusije, problem narodnega edinstva pa še vedno vznemirja slovenske politike in publiciste vseh smeri. Razprave in polemike, ki so izšle v slovenski publicistiki o tem delikatnem vprašanju politične teorije in prakse, so pač razsvetlile nekatere komponente vprašanja, toda glede tega glavnega vprašanja, kaj je narod in kaj so njegovi objektivni znaki, so ostale vedno «v senci ideološkega subjektivizma». Potrebo po ustvarjanju skupnega jugoslovanskega naroda priznavajo do neke mere in z izvestnimi pogoji celo oni, ki se imenujejo «slovenoborci». To se je pokazalo v tem, da so vsi Slovenci neprijetno občutili trditev «Nove Evrope», češ da je Jugoslavija srbsko-hrvatska država, ker da so Slovenci narod zase. V odklanjanju tega nazora vidi Borko pozitivno stran naših odnosov do narodnega edinstva. Navajajoč izjavo slovaškega politika (sedanjega češkoslovaškega ministrskega predsednika) Milana Hodže, ki razlikuje med moralnim nacionalizmom in političnim nacio-

nalizmom, priznava, da lahko v eni naciji obstojata dve nacionalni čustvi: moralno in politično, da pa moralno čustvo ne sme dobiti političnega značaja. «Praktično znači to dvojezičnost Jugoslovanov ter obstoj srbskohrvatskega in slovenskega književnega jezika. To je v resnici ena izmed najsplošnejših zahtev Slovencev in v tem ni razlike med posameznimi skupinami, četudi so se neki ljudje trudili, da bi označili pristaše jugoslovanske ideje pri Slovencih kot ‚novoilirce‘, češ da hočejo izvesti tudi jezikovno zedinjenje. Ta trdiv ne velja, pa če bi se posamezniki tudi hoteli navduševati za ta cilj, v današnjih razmerah ne bi uspeli, ampak bi samo napeljali vodo na mlin ekstremnega slovenaštva. Za tako ‚integracijo‘ med Slovenci ni ne čustvenih ne racionalnih pogojev.» «S pametnim uvaževanjem slovenske občutljivosti za jezik kot nosilca moralne narodne zavesti se bo zmanjšal psihološki tlak nezaupanja, ki leži na mnogih slovenskih kulturnih delavcih, in ustvarila se bo ugodnejša atmosfera za jugoslovansko nacionalno idejo. Ta v resnici ni problem jezika in kulturnih razlik, marveč je v prvi vrsti vprašanje krepitve naroda in države s spajanjem političnih in ekonomskih interesov.» Avtor se obrača proti «omenjenim birokratskim možganom», ki zavajajo jugoslovansko idejo v Sloveniji v neprijetne situacije. Reakcija na take poskuse jezikovnega izenačevanja «dobiva na žalost formo vedno močnejše težnje po izolaciji in separaciji». «Danes so kulturni stiki med Ljubljano na eni strani, Beogradom in Zagrebom na drugi strani skromnejši, nego so bili pred svetovno vojno, izvzemši področje državne prosvetne aktivnosti, ki pa sama ni zadostna.» Z.

«Kje smo?» Pod tem naslovom je neki ljubljanski dnevnik v novoletnem notranjepolitičnem pregledu objavil: «Edino vprašanje, s katerim se poklicani in nepoklicani pečajo, je vprašanje narodnosti v kraljevini Jugoslaviji: ali jo tvorijo trije narodi ali eden. S tem vprašanjem se pečajo že 17 let, da še danes ne vemo, ali smo Jugoslovenci, Jugoslaveni ali Jugoslovani.»

Herostratizem v naši literarni kritiki je točno označil dr. Ivo Sorli v «Odgovoru» (Ljubljanski Zvon, 1935, str. 688):

«Sodim, da naj bi poslov kritike književnikov, če le mogoče, ne opravljali ljudje, ki so se, ali bi se radi kot taki sami uveljavili...»

Mnenja sem naposled, da tam doli v beli Ljubljani s takim »vsezbouštvom« (v enem samem letu je eden razbil Preglja, drugi Vladimirja Levstika, tretji oziroma četrti zdaj moja skromno malenkost, da o »tozadevnih« poskusih proti Otonu Velikemu niti ne govorim) niste na pravem potu, če res hočete ustvarjati slovesno kulturo. Vem: zapeljivo je neznanemu izdelati znanega, ker čez noč sam znan postane, toda to še ni dovolj vzroka za tako kruto preganjanje starejših kristjanov.»

Žebelj na glavo. Poslanec leve v francoskem parlamentu Delbos je nasproti desničarskemu zavzemanju za Italijo rekel: «Vi pravite, da se ne bi nikdar borili za Abesince, niti za Rusijo, Češkoslovaško ali za kako drugo državo; pri tem pa ne pomislite, v kakšnem položaju bi bila Francija leta 1914., če bi bili ostali narodi tako mislili... V abesnskem sporu se danes uporabljajo prav isti argumenti in prav ista politika, ki sta jo leta 1914. vodili Avstrija in Nemčija proti Srbiji. Tudi Avstrija je takrat trdila, da Srbija ni dovolj civilizirana država, v kateri je treba napraviti red, ter je dokazovala, da je treba spor lokalizirati, drugim državam se pa ni treba mešati vanj, ker zaradi »teh malenkosti« povzročajo splošen spopad. Kaj bi bilo, da se Francija leta 1914. ni uprla proti taki politiki, ampak odobrila argumente, ki so danes argumenti Italije?»

Vprašanje. «Straža v viharju» trdi, da je dobilo naše gledališče igro «Tuje dete» in «Veseli vinograd» po posebnem kurirju od Kominterne: «Veseli vinograd» so celo v Ljubljani predelali in ga nato poslali dunajski sekciji Kominterne v — aprobacijo. Na te trditve je predavatelj forenzične psihopatologije na naši univerzi javno vprašal list: «Odkdaj so akademiki, ki izdajajo «Stražo», tako strahovito prismojeni, da pišejo ali vsaj dopuščajo pisati v svoj list take fenomenalne budalosti — ali kdo je kriv temu?»

Anekdota. «Naša misel» je objavila ta-le mičen dogodek: «Katoliški akademiki so hoteli dati občenemu zboru »Akcije za univerzitetno knjižnico« slovenski značaj. Ko je prodrli neki njihov predlog, so začeli peti pesem »Hej Slovenci!« po napevu »Hej Slovani!«. Neki nacionalni akademik — in Sokol je na tiho pripomnil: »To je pa sokolska himna!«, kar je slišal neki gospod tovariš v teološki uniformi. Ta je razburjen skočil na kateder, začel mahati z rokami in miriti pevce: »SSSS, ssss, ssss...! sokolska himna!« Pevci so takoj prestali s pesmijo.»

Senzacija. V časopisni notici čitamo, kaj se je zgodilo v znanem mestecu: «Te dni so prišli k nam akrobati in sicer so v Sokolskem domu kazali svoje nmetnosti. Bil je res zanimiv in bogat spored: »čovjek, koji jede oganj, igra sa nožima, diže stolice i drugo.»

Argumenti? «Obzor» z dne 24. januarja 1936 je objavil nekaj misli iz razprave o Radiću in Švehli in meni, da mu je uspelo ovreči dokumentarne trditve našega pisca s to-le sklepno neokusnostjo: «Pošto je tako sa svoje »diplomatske« visine prelomio koplje nad pokojnim Radićem i u obliku »priloga našoj političkoj povjesti poslednjih godina« potsetio svoje uže zemljake, da je on čak bio poslanik i opunomoćeni minister u Pragu...» in v takem tonu dalje.

O demokraciji. V «Politiki» z dne 15. januarja so objavljene te-le misli iz nekega govora: «Danes je narod v veliki zmedenosti: od vseh strani se mu govori o demokraciji. Govorijo mu tisti, ki so jo izpodrivali, pa tudi tisti, ki so trpeli zaradi nje; govore mu iskreno poborniki napredka, a govorijo mu tudi zakrknjeni grobarji njegovih svoboščin. Govorijo mu neomajni politični delavci, a govorijo mu tudi sluge slabih režimov. Demokracije ne zahtevajo samo jekleni načelni borci, marveč jo zahtevajo tudi jeguljasti politični špekulantje! V naši zgodovini ni bila beseda 'demokracija' še nikdar tako v modi, kakor je danes. Mi smo imeli v preteklosti tudi že težke reakcije, pa tudi mnogo demokratskih režimov, vendar narodovih ušes demokratski klici še nikdar niso glušili tako kakor sedaj. Vendar bo narod še dolgo mučila ta neizvestnost: vse dotlej, dokler se ne bo naučil pravilno presojati ljudi in dogodke; dokler ne bo opustil merila, s katerim danes ceni politične sposobnosti posameznikov in političnih skupin. Šele ko bo sodil ljudi, ne po tem, kaj govorijo, marveč po tem, kaj delajo, in ko bo globoko začutil, da ni važno, kaj kdo govori, marveč kdo kaj govori, bo spoznal smer, v katero je treba napotiti to zemljo, in izbral tiste ljudi, katerih skrbi sme poveriti njeño usodo.»

Vzroki in učinki. V poročilu nekega sokolskega društva čitamo v poročilu statističarja, da je število članov v letu 1935. padlo skoraj za 27 %. Poročilo pravi k temu: «Občne nepovoljne gnotne razmere, v katerih se je nahajalo naše članstvo, ki je po večini uradniškega stanu, so se znatno poslabšale po znani uredbi o znižanju prejemkov. Izpremenjene politične razmere tudi niso ostale brez vpliva na naš pokret; nasprotno, iz raznih nagibov — upravičenih ali neupravičenih — se je članstvo odreklo Sokolu.»

Obvestilo uprave.

V januarski številki smo priložili vsem izvenljubljskim naročnikom poštnočekovne položnice. Kdor je že plačal naročnino, naj ne smatra tega za opomin, druge pa prosimo, naj poravnajo naročnino. Pri ljubljanskih in mariborskih naročnikih se bo zglasil naš inkasant osebno.

Tiskovni sklad za «Misel in delo».

Prijatelji naše revije so ustanovili pri njeni izdajateljici tiskovni sklad, da omogočijo večji obseg reviji, a da bi revija ne bila prisiljena povečati bremen naročnikom, ki so večinoma iz uradniških vrst.

Prosimo vse, ki morejo v današnjih razmerah še kaj žrtvovati za kulturni napredek, da podprejo revijo s prispevki v tiskovni sklad.

Prispevki naj se pošiljajo na poštnočekovni račun:

št. 16.602, Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih starešin

«Nasta» v Ljubljani, r. z. z o. z.